

ÚJPEST
1840

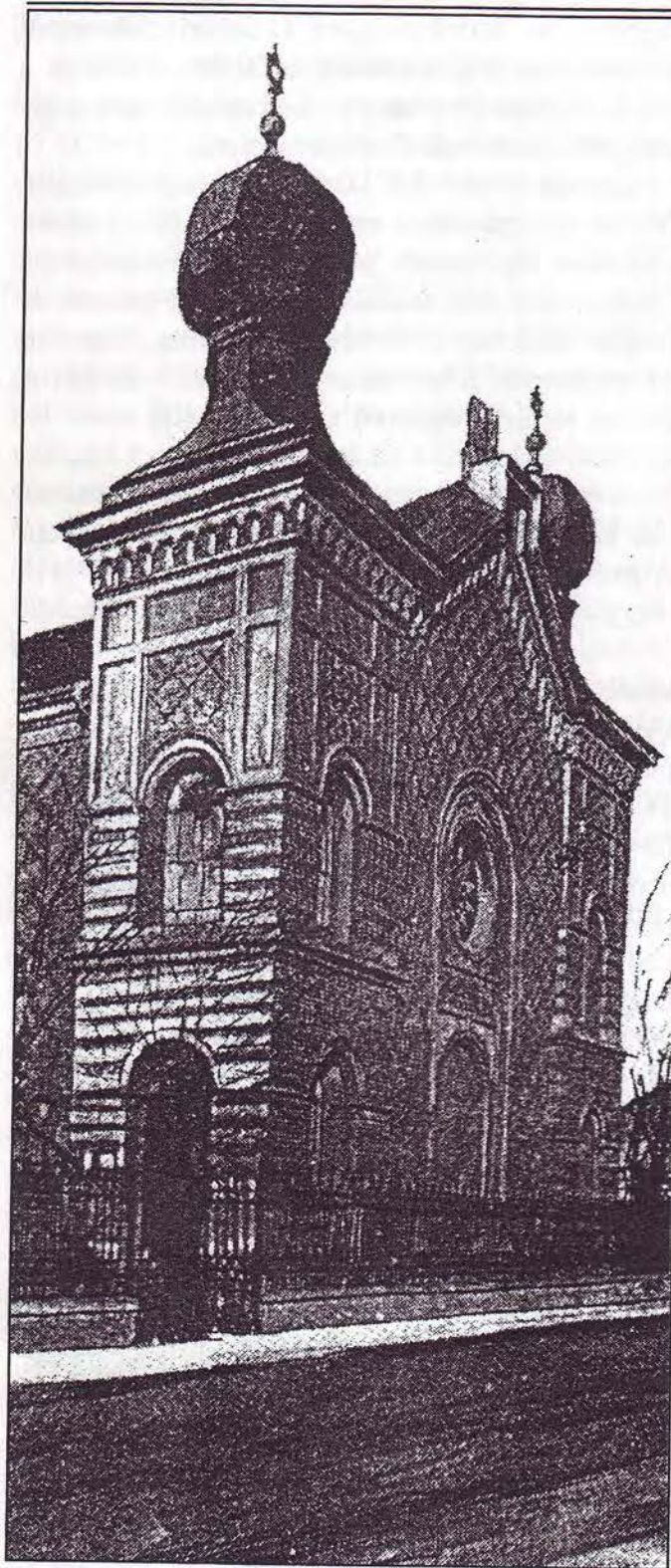

Újpesti Helytörténeti Értesítő

1996. január

III. évfolyam 1. szám

A 110 éves újpesti zsinagóga képe 1928-ból

Kedves Olvasó!

Az ÚJPESTI HELYTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ harmadik évfolyamának első számát tartja kezében. Köszöntöm Önt az újev első napjaiban, kívánok sok sikert és szerencsét az új feladatok megoldásához.

Köszönöm figyelmét, ami eddig életben tartotta az ÉRTESÍTŐT. Közös öröme a szerkesztőnek és az Olvasónak, hogy 1995-ben 208 oldalon, közel háromezer példányban jelenhetett meg kiadványunk. Ebben a számban olvashatja tavalyi számaink tartalomjegyzékét, amiből megállapíthatja, hogy mennyire sikerült várakozásainak megfelelnünk.

Az év sok örömet és sok gondot jelentett mindannyiunknak. A gondok ellenére nagyot léptünk előre, sikerült állandó olvasótábort teremteni, aminek jele, hogy keresik az ÉRTESÍTŐT, és levelezőink száma is megnőtt. A legtöbb levélben kérdeznak az Olvasók, de sok olyan írást is kapok amiben jó tanácsot küldenek, vagy kérést, hogy erről-arról közöljünk dokumentumokat, vagy éppen küldenek ilyet azzal a kéréssel: adjuk közre, hátha mások is küldenek hasonlókat.

Különös öröm, hogy szerzőink között egyre több a fiatal. 1995-ben két, jelentősebb tanulmányt közöltem érettségiző újpesti diákok tollából. Remélem, idén még több értékes anyagot küldenek fiatalok.

A HELYTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ idén is díjtalanul kerül oda, ahol várják. Ezt a lehetőséget a Helytörténeti Alapítványnak köszönöm azzal a hálával kiegészítve, ami az önkormányzat Civil Szerveződések Bizottságát illeti azért az anyagi támogatásért, amiből az első félév három számának nyomdaköltségét fizettük.

1996-ban sok érdekes témát találnak majd az ÉRTESÍTŐ lapjain. Megindítjuk a híres újpestiekről szóló sorozatunkat, minden számban egy — ma már kevésbé ismert, de annál nagyobb hatású — egyéniséget mutatunk majd be. Ezért most is — mint eddig minden alkalommal — azt kérem: maradjon velünk, legyen társunk a régmúlt kutatásában, hátha jó ötleteket kaphatunk jövőnk formálásához is.

Szeretettel üdvözli Önt
a szerkesztő

Kubinyi András*

Adatok

Újpest 1848 előtti történetéhez

A főváros XIX. századi rohamos fejlődése magával hozta nagyszámú előváros kialakulását. Ezek története egybefonódik a főváros történetével.

A mai Nagy-Budapest IV. kerületét képező Újpest, mind a lakosság számára, mind iparosvárosi jellegére tekintettel a főváros egyik legjelentősebb elővárosa. Sajnos, régebbi helytörténeti irodalmunk elmaradottsága Budapest peremvárosainak esetében is kitűnik. Újpest történetének feldolgozásaira is ráillik Mályusz jellemzése: „helytörténeti monográfiáinkat... vagy üzletes vállalkozók tákolják össze, vagy jó szándékú, de tanulatlan dilettánsok írják”.

Tanulmányomban a város alapítását és első éveit ismertetem 1848-ig, a jobbágyviszonyok megszűntetéséig, tehát azt az alapot, amelyen a későbbi nagyarányú iparosváros kifejlődött.

A mai Újpest területét nyugatról a Duna, északról és északnyugatról Dunakeszi és Fót, keletről Rákospalota, délről a főváros régi határa határolja. Területének legnagyobb része a Duna régi, jégkorszaki völgyfeneke, a városi terasz, amelyet később futóhomok lepett be, és ahol kialakultak a kötött futóhomok jellegzetes formái, a szélbarázdák, amelyek északnyugat-délkelet irányban futnak. A kialakult város utcahálózata is részben ezekhez igazodik. A szélbarázdák irányától egy helyen találunk eltérést: délnyugat-északkelet irányban húzódik az ún. Istvánhegy, amely kb. a mai Váci út, Megyeri út és Baross utca által bezárt területen emelkedik. Ez a homoktalajú domb kiválóan alkalmas volt szőlőtermelésre. A városi terasz Pesttel határos részén folyt az ún. Gyáli patak, amely kb. a mai Istvántelek vidékén elterülő Gyáli tó vizét vezette a Dunába. Torkolata a mai Újpesti vasúti híd táján volt. A városi terasznál alacsonyabban terül el a Duna mai árterülete, tehát a Váci út és a Duna között fekvő vidék.

A mai Újpest területén három település alakult ki: a Gyáli patak torkolatánál a tulajdonképpeni Újpest, az Istvánhegyen szőlőtelep és ettől északkeletre Káposztásmegyer. E két utóbbinak a város fejlődésére nem volt különösebb hatása így ezek történetét csak röviden vázolom.

Legrégibb település közöttük Káposztásmegyer. Már a középkorban megvolt, azonban a török időkben elpusztult. A múlt század elején a Csekonicsok főtí uradalmához tartozó pusztta, de midőn 1808-ban a Károlyi grófok megvásárolják az uradalmat, Káposztásmegyer gazdát cserél. A pusztta területe egészen a pesti határig nyúlt le, azonban 1815-ben a pesti határkocsmánál elterülő 83 magyar hold terjedelmű részt Palotához csatolták. Ez a község is a főtí uradalom tartozéka volt. A pusztta terjedelme ekkor a fenti rész nélkül 2115 magyar hold (1586,25 katasztrális hold). Káposztásmegyer 1815 előtti területe volt az alapja a későbbi Újpestnek. A Palotához csatolt részen alakult ki Újpest első települése, a káposztásmegyeri pusztából vált ki Istvánhegy is, úgyhogy még az 1870-es években is a három település: Újpest, Istvánhegy és Káposztásmegyer együttes területe azonos az utóbbi 1815 előtti területével. A káposztásmegyeri pusztán a Károlyiak majorsági gazdálkodást folytattak, amelynek központja az Istvánhegytől északra, a Baross utca végén levő major volt. A negyvenes években Károlyi István a Pest Megyei Gazdasági Egyesület részére juttatott földeket a mai Újpest területén és ez utóbbi is létesített majort. A káposztásmegyeri település tehát 1848 előtt lényegében csak a majorból és a Megyeri csárdából állott.

Az Istvánhegy története 1830-ban kezdődik, midőn Károlyi István a megyeri pusztából azt a területet, amelyet a mai Attila, Főtí, Váci és Táncsics (ma Károlyi István) utcák határolnak, szőlőtelepítés céljából kihasította, és azt 1831. április 15-én kelt „unilaterális” szerződéssel 32

*A szerző történész, tanszékvezető egyetemi tanár. A most közölt dolgozata — amit a szerző engedélyével jegyzetek nélkül közlünk — 1956-ban jelent meg az Akadémiai Kiadó által gondozott „Tanulmányok Budapest múltjából” című várostörténeti monográfiában. Az eredeti kiadás az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben található.

évre vállalkozóknak adta bérbe. Általában ezt az időpontot tartja az irodalom Újpest születésének, noha ez a telep a város korai fejlődésére igen kevés hatást gyakorolt. A tévedés alapjául az szolgált, hogy a legnagyobb szőlőterületet bérlő Mildemberger Márton az ugyanebben az időben kapott engedélyre támaszkodva a harmincas években felépítette a tulajdonképpeni Újpest első házát. Ez azonban független volt a szőlőbérletektől.

A vállalkozóknak a szőlőket fertályonként adták bérbe. Egy fertály (400 négyszögöl) után évi 3 Ft 15 kr bért fizettek a bérlők. Először 262 fertályt (104.800 négyszögöl, azaz 65,5 kat. hold) osztottak szét 39 bérlő között. A kapott parcellák egyenlőtlenül oszlottak meg: míg pl. 14 bérlő 2-2 fertályt kapva összesen 11 200 négyszögölt művelt meg, addig az öt legnagyobb bérlő (14-30 fertályos parcellák) 100 fertályon, tehát 40.000 négyszögölon gazdálkodott. A bérlők többsége pesti polgár volt. Már 1831-ben hegyközséget alapítottak, amelynek első bírása, más néven hegymestere a legnagyobb szőlőterületet (30 fertály) bérlő Mildemberger Márton budafoki származású sörfőző, míg jegyzője Gozdsu Emánuel pesti ügyvéd lett. 1833-ban kápolnát emelnek Szt. István tiszteletére. A szőlőhegy ez idő óta viseli az István nevet. A kápolna védőszentjét a földesúr neve után választották meg. A szőlőbérlők javarészt nem laktak az Istvánhegyen, azonban idővel a tulajdonosok nyaralókat, vincelléreik állandó lakásokat építettek, így állandó népességet kapott. A váci egyházmegye sematizmusa 1841-ben már említi Istvánhegy szőlőhegyet, kápolnájával és 23 katolikus lakosával. Újpest fejlődése során az Istvánhegyet két oldalról bekerítette, és ezért 1864-ben Újpesthez csatolták.

Az Istvánhegytől délre a pesti határig elterülő vidéken a harmincas évek elejéig nem találunk települést. A földesúr is csak legelő formájában hasznosíthatta, mert a homokos, sivár terület nem volt alkalmas földművelésre. Közvetlenül a határon, de már Pesten állott a határkocsmá (Pester Hotter Wirtshaus). Kellemes vásárnapi kirándulóhelye volt a főváros lakosainak. Mildemberger, akinek régebben Szentendrén sörfőzdéje volt, arra a gondolatra jött, hogy alkalmas és hasznos volna neki ott sörházat építeni és engedélyért folyamodott a földesúrhoz, azt és az italmérési jogot elnyerve 1831-ben felépítette a sörházat. Az épületet

csak deszkákkal, belülről sárral bemázolva csináltatta. A ház a sörfőzdéből, kocsmahelyiségből, vendégszobából és saját lakásából állott. Telkét fákkal ültette körül. Néhány év múlva vályogból készült épülettel cserélte fel a deszkabódét. Ez a határkocsmá mellett, a Gyáli pataktól délre, a Váci úttól keletre állott körülbelül a mai Váci, Ságvári (ma Lővy Izsák), Bocskai utcák és a vasút által határolt területen.

1834-ben felmerült egy „zsidó gyarmat” alapításának gondolata ezen a vidéken. Azonban nem alakult meg, mert nem jött össze 150 vállalkozó. (Ennyit akart volna az uradalom vezetősége.) A pusztának a Mildemberger-féle sörház környékére eső részére fokozatosan mégis telepedtek zsidók. Így pl. 1835-ben a Lővy-testvérek bőrfeldolgozó üzemet létesítenek, szemben a Mildemberger-féle házzal a Gyáli pataktól északra, a Váci úttól keletre, a Palotára vezető úttól (mai Árpád út) délre. Majd 1836-ban Neuschloss Izsák és Bernát fakereskedők költöznek ide, akik Lővyékkel szemben, a palotai út (Árpád út) és a Váci út sarkán állítják fel falerakatukat. A beköltöző zsidók legnagyobb része Nagysurányból, Nyitra megyéből származott. Lővyék is ide valók voltak. 1836-ban már előimádkozója is van a kismegyeri (ahogy a telepet akkor nevezték) hitközségnek. A zsinagógát a földesúrtól kapott 600 öles telken Lővyék és Neuschlossék 1839-ben építik fel. A zsidókat lassan más letelepedők is követték. Így kezdődött a tulajdonképpeni Újpest kialakulása.

Az egyre növekvő telep (amely a Palota irányába haladó út és a Váci út keresztezésénél jött létre) lakosai 1837-ben már italmérési jogért folyamodtak az urasághoz, aki úgy látszik, hozzá is járult, hogy minden háztulajdonos szabadon gyakorolja ezt. Noha a telepnek sok kárt okozott az 1838. évi nagy árvíz, amely Pesten is nagy pusztítást okozott, azonban mivel Újpesten olcsóbb volt az építőanyag és a telek, mint a fővárosban, ezért Pestről többen kiköltöztek. A lakosság gyarapodása temető nyitását is szükségessé tette. Az egyházi anyakönyvek a temetőt 1839-től emlegetik.

Ha meg akarjuk állapítani a telep lakosságának számát, nehézségekkel találkozunk. Forrásaink nem fedik egymást. Így csak megközelítő, viszonylagos eredményeket kaphatunk. Az alábbiakban igyekszem a rendelkezésemre álló források alapján, az 1840 előtti lakosokról áttekintést

nyújtani. 1840 előtt 40 férfi van említve forrásainkban. Ezekből 1840. január 1-jén 36 volt Újpesten, 4 meghalt. (1-1 kocsmáros és asztalos, 2 napszámos.) Adataikat mégis felhasználtam.

A 40 férfiből 24 házasság, 2 özvegy, 1 nőtlen és 13 ismeretlen családi állapotú volt. 13 házbirtokost lehet azonosítani, ezekből 1-1 asztalos, bőrgyáros, fakereskedő, kőfaragó és serfőző, a többi foglalkozása és összes többi adata ismeretlen. (Lehetséges hogy egy részük nem is élt Újpesten, csak a házbért élvezte.) Az alábbi kimutatások 8, csak név szerint ismert háztulajdonos leszámításával érvényesek, tehát 32 lakosra vonatkoznak.

Asztalos	2	Fakereskedő	1
Mészégető	1	Ács	1
Faker. számadója	1	Napszámos	3
Árendás	1	Kiskereskedő	2
Nyerges	1	Bádogos	2
Kocsmáros	4	Pintér	1
Bognár	1	Kovács	1
Serfőző	1	Bőrgyáros	1
Kőfaragó	1	Szabó	1
Bőrgyári munk.	1	Kőműves	2
Tímár	1	Cipész	1
Mészáros	1		

Származáshelyük alapján

Külföldi (német, morva, osztrák)	8
Dunántúli	5
Nyugati felvidék (5 nagysurányi)	8
Főváros környék (Promontor)	1
Torontál megye	1
Szlavónia	1
Ismeretlen	8

Leszámítva a külföldieket és az ismeretlen származásúakat, 13 falusi és 3 városi származású van.

Előző lakóhelyük

Pest	9
A főváros környéke	5
Komárom megye	4
Nyitra m. (N. surány)	3
Ismeretlen	11

A 32 ismert lakosból izraelita 11.

Vessük össze a fenti adatokat a többi forrással. Az 1837-38. évi Summás Táblázat, amely 1839. április 14-én kelt, 46 katolikus lakost ismer, akik

közül 7 nemesek szolgája, 2 zsellér és kertész, 8 fiúgyerek, és 29 nő. Az egész lakosság 3 háznépet alkot. Nyilvánvaló a fenti adatokból, hogy ez az összeírás, ha egyáltalán van valami alapja, legálábbis 1835 előtti állapotot tükröz, tehát még a Lővy-féle bőrgyár alapítása előtt készült.

Az uradalom 1840 elején kelt összeírása 15 házbirtokost és 29 zsellért tüntet fel. Ez igazolja a fenti kimutatásunk helyességét.

Mielőtt rátérnék az Újpestet jogilag megalapító földesúri szerződés ismertetésére, fel kell vetnünk azt a kérdést, hogy egyrészt mi vezette Károlyi István grófot arra, hogy főtí uradalmának ezen a sarkán ilyen iparos-kereskedő lakosság megtelepedését engedélyezze, és részükre az alábbiakban ismertetett szerződést kiadja, másrészt mi volt az oka annak, hogy épp itt, Újpesten, ez a telep hamar virágzásnak indulhatott.

Történeti irodalmunkból általánosan ismert, hogy a feudális viszonyok válsága folytán, amelyet a dekonjunktúra csak elmélyített, a magyar nagybirtokos osztály helyzete is súlyosbodott. A jobbágyroboton alapuló feudális gazdálkodás nem vezetett már eredményre, át kellett térni az úgynevezett „okszerű” gazdálkodásra. Az adott helyzetben az lett volna számára a kiút. Ehhez azonban tőke kellett. Úgy látszik, a Károlyiak is rátértek erre, az egykori mezőgazdasági irodalomban „okszerű”-nek, racionálisnak nevezett, lényegében már kapitalisztikus gazdálkodásra. Egyik elve volt a racionálisan gazdálkodó nagybirtoknak, hogy csak annyi földet tartott meg az uradalom kezelésében, amennyinek megmunkálásához elegendő munkáskéz állt rendelkezésére, a többi bérbe adta.

Károlyi István is ezért adta bérbe a terméketlen, futóhomokos nehezen hasznosítható Istvánhegyet és Újmegyert. Az Istvánhegy évi bére 851 Ft volt, míg az újmegyeri jövedelem 1839-ben 1095 Ft 40 kr. Bizonyára jóval magasabb jövedelmet ért el így, mintha megtartotta volna saját kezelésében.

Újmegyer területén legelők voltak, mielőtt Mildembergerék odaköltöztek. Ez a terület távol esett az uradalom központjától, amelynek területébe ekkor már közbeékelődött az istvánhegyi szőlőtelepülés, így az uradalom már nem használhatta. A vidék viszont fekvésénél fogva igen alkalmas volt a községalapításra. A Duna mellett feküdt, tehát az olcsó vízi közlekedés előnyéhez jutott, és itt futott a pest-váci országút, amely a

Felvidékkel kapcsolta össze a fővárost. Ebből ágazott ki, közel a pesti határhoz, a Palota felé vezető út (a mai Árpád út). Így ezek a közlekedési adottságok, amelyeknek az értékét növelte a főváros tőszomszédsága és a közeli piaclehetőség, valószínűvé tették a földesúrnak a telep kifejlődését és így jövedelmezőségét. Az új telep közvetlen anyagi hasznán kívül, részben fekvése miatt, közvetett haszonnal is járt az uradalom számára. A gyarmat közvetlen úttal rendelkezett az uradalom egyik falujához, Palotához és közel ennek az útnak kezdetéhez, a Váci útból ágazott ki az Istvánhegyen keresztül a káposztásmegyeri majorba vezető út (a mai Baross utca). Ennek folytatása az urasági központba, Fótra irányult. Ezek az útviszonyok lehetővé tették, hogy az ipari és kereskedelmi jellegű helység belső piacot nyújtson magának az uradalomnak, illetőleg az uradalom községeinek. Mivel a telkekhez külsőség nem járt, és ezt később a szerződésbe is belevezték, az iparúzó és kereskedő lakosság önmagát nem láthatta el élelmiszerekkel. Így a telepnek a szükséges élelmicikket az uradalomhoz tartozó szomszédos falvakból, illetőleg az urasági majorból kellett beszereznie. Ezek eddig az élelmicikket Pestre vitték eladni, ezentúl közelebb kaptak piaclehetőséget. A Lővy-féle bőrgyár is az uradalom piaci hasznát szolgálta; a káposztásmegyeri pusztán, terméketlensége folytán leginkább marhalegeltetés volt: a bőröket még az uradalom területén adhatták el. Végül is az itt megtelepedő kereskedő- és iparos-lakosság portékáira és működésére is igényt tartott az uradalom és a falvaiban élő népesség, noha ez csak kisebb százaléka volt a telep ipari termelésének.

Azt hiszem, az előadottakból világos, hogy az uradalom miért akarta éppen ezen a helyen és ilyen lakossággal ezt a „gyarmatot” létrehozni.

Az előbbiekben ismertettem, hogy mi vezette az uradalmat Újpest betelepítésére; a továbbiakban vizsgáljuk azt meg, hogy a betelepülők miért jöttek ide. Láttuk, hogy a település fekvése kedvező volt. Ez általában indokolta a kereskedő, iparos népesség ideköltözését.

Részleteiben vizsgálva a kérdést, szembe találkozzunk a zsidó „gyarmat” problémájával. Ez ugyan nem valósult meg, azonban az 1839-ben ismert lakosok több mint egy harmada zsidó (l. fenn) és ezt az egyházi sematizmusok adatai is alátámasztják 1837-től. A zsidóság fejlődését ebben az

időben még akadályozták a feudális törvények. Habár II. József megengedte nekik, hogy a városokba költözzenek, de ezt türelmi vagy tartózkodási engedélytől tette függővé. 1848-ig polgárjogot sem nyerhettek. A céheknek nem lehettek tagjai, ellenben fiataljaikat maguk képezhették ki iparossá, minden formalitás nélkül. A városok azonban az ipar gyakorlásában elnyomták és akadályozták őket. Habár a kereskedést (főleg a nagykereskedést és házalást) lehetővé tették számukra, ebben is nehézségekbe ütköztek a városokban. A városi polgárság és testületei, a városi kereskedőtestület, céhek teljes erővel üldözték a zsidó ipart és kereskedelmet. A zsidók ezért leginkább vidéken, a földesurak védelme alatt éltek, kereskedtek, sőt kontár ipart folytattak. A termény- és borkereskedelemben tevékeny részt vállaló zsidó kereskedők egyébként is szoros kapcsolatban állottak az árutermelő nagybirtokokkal.

Ezek előrebocsátása után könnyen megérthető, hogy miért jöttek Újpestre. Az első zsidó települők a Lővy testvérek voltak, Izsák és Bernát, akik Nagysurányban, Nyitra megyében születtek 1793-ban. Apjuknak itt talpbőrgyára volt, amelyet Izsák 1823-ban vett át. Bernát sógorával viszont Komáromban alapít bőrgyárat 1825-ben, amely tíz évig működött. Ez utóbbi ötlete volt, hogy mindkét testvér helyezze át üzemét Pestre. Itt azonban a bőrs céh megakadályozza az üzem létesítését. Így vetődött fel bennük a gondolat, hogy közvetlenül Pest mellett állítsák fel „gyárukat”, ahol földesúri védelem alatt állhatnak, viszont közel lévén Pesthez, annak előnyeit élvezhetik. Nem volt véletlen, hogy épp Újpestre esett választásuk. Nagysurány is, részben Károlyi uradalom volt, habár az 1827-es osztozáskor a fóti gróf testvére, Lajos nyerte. Nagysurányban sok zsidó volt, ezek a Károlyiak védelme alatt nyugodtan élhettek. Surány a suránymegyeri uradalomhoz tartozott, amely kitűnt modern gazdálkodásával: az uradalom is alapított itt üzemeket.

Ezen túlmenően volt már előzmény a fóti uradalom területén is, hogy a földesúr manufaktúra létesítésére engedélyt adott. (Rákospalotai Kanitz-féle posztómanufaktúra). Végül a fóti uradalom jószágkormányzója ekkor az a Burg Károly volt, aki azelőtt Nagysurányban volt uradalmi tisztviselő, és akihez a Lővyeket régi szálak fűzték. Indokolta Újpest választását a földesúrral való kedvező kapcsolaton kívül a fekvése, és a fentebb

vázolt piaci lehetőségek is. Lővy magával hozta több nagysurányi származású hitsorsosát, akik 1848-ig a hitközség többségét teszik ki.

Lővyék után a Neuschloss család volt a legtehetősebb. A szintén Nyitra megyei Vágvecsén már körülbelül 50 éve működött a Neuschloss fanagykereskedő cég, amikor újpesti telepét megalapítja. A cég ekkor a Neuschloss Izsák és fiai nevet viselte. A felvidéki üzleteket Neuschloss Izsák és fia, Simon irányították Vágvecséről, ahol több házuk volt. Ide tartozott a vágsellyei és párkányi leraikatuk (ez utóbbit Neuschloss Károly vezette). A fővárosi és dunántúli üzletek vezetését Izsák két fia, Salamon és Bernát vette át. Ennek lett a központja újpesti, dunaparti új házuk. (Állott 13 szoba, 3 konyha, 3 kamrából, istállóból, műhelyekből raktárakból. A telek kétszer 900 négyszögöl volt, egyiken az épületek állottak, a másik a fatároló hely.) Az újpesti üzlet alá tartoztak az iváncsai és adonyi (Fehér megye) telepeik. A fakereskedés mellett 1839-ben birkabőr-kereskedelmi vállalkozásba is kezdett a cég. Szerződtek a Grassalkovich, Esterházy, Zichy, Motesiczky és a primási uradalmakkal bőrvásárlásra, ezenkívül nagyarányú kölcsönüzleteket is bonyolítottak le.

A gazdag kereskedőtökés zsidó Lővy és Neuschloss és a tehetős sváb Mildemberger kivételével az újpesti lakosság nagy része kisiparos és kiskereskedő. Láttuk ezt a fenti kimutatásból is. Zömükben céhekből kiszorult egyének voltak. Feltűnő egyrészt, hogy előző lakóhelyük leginkább Pest vagy közvetlen környéke, másrészt, hogy a külföldiek (nyugatiak) nagy számban szerepelnek, végül, hogy azok, akiknek adatait ismerjük, házas emberek. Ez utóbbi azt jelenti, hogy nem egyszerű céhlegénnyel van dolgunk, hanem a céhből kiszorult emberrel, aki már kontárkodásból élhetett, és valószínűleg már bizonyos pénzre tett szert. Ezt bizonyítja az, hogy a házas iparosoknak cselédjük vagy legényeik is vannak. Több közülük házat vagy telket vesz és így bekerül a gyarmat vezetőségébe. A külföldiek megjelenése az eredeti tőkefelhalmozásnak Németországban való előrehaladásából és a céhszabályok vándorlási kényszeréből magyarázható. Mindezek — pesti kapcsolataik révén — továbbra is nagyjából Pestre dolgoztak, kivéve az építőipart amely elsősorban a helységben és a környéken talált munkát. A lakosság másik része kocsmáros vagy kiskereskedő. Láttuk, hogy az uradalom átengedte a kocsmajogot

a házbirtokosoknak. Így sok háztulajdonos kocsmát nyitott, és azt maga vagy bérlője által kezelte. A közeli istvánhegyi szőlőből, illetve kereskedelmi úton könnyen hozzá lehetett jutni a borhoz. A kocsmárosok megélhetését elősegítette Újpest földrajzi fekvése; az útviszonyok miatt sok utas fordult meg itt. A kiskereskedők részben házalók voltak, és az országot járták, részben a környéknek árusítottak. Ezeknek az ide került kisembereknek egy része szintén zsidó volt.

A telepen lakókon kívül voltak olyan pesti kereskedők és egyéb lakosok, akik csak házakat építettek, s azokat bérbe adták, de ők maguk nem laktak itt. Állítólag volt 20-25 lakásos bérház is. Az itt letelepedett lakosok egyénileg tisztázták a földesúrral a jogviszonyt, bizonyos bért fizettek a telekhasználat, italmérési jog fejében. Azonkívül Mildemberger a sörfőzési, Lővy a bőrgyártási és kereskedési, Neuschloss pedig a fakereskedési engedélyért külön szerződött a gróffal.

Ilyen volt Újpest állapota 1840 tavaszán, amikor a földesúr szükségesnek vélte általános érvényű szerződés kiadását, hogy ezáltal is több lakost csábítson a telepre. Nem adott lényegében új jogokat, és köteleességeket, hanem csupán a gyakorlatban az egyes lakosok és az uradalom között fennálló jogviszonyt foglalta írásba. Azonban az, hogy a telepeseeknek részben önálló közigazgatást és ítélkezést biztosított, új volt. A „szerződés” kihirdetésére összehívták a „gyarmat” lakosait, felolvasták és megmagyarázták. A „szerződés” ezek szerint a község és lakosai jogainak és kötelelességeinek a földesúr által egyoldalúan megállapított összeírása.

A szerződésnek lényege, hogy ad néhány polgári jellegű szabadságjogot is a telepen anélkül, hogy ezzel saját feudális földesúri jogát lényegesen csorbítaná. Így átengedi a kocsmajogot. A legfontosabb pontjai az ipar és kereskedelem szabadságát kívánják előmozdítani. Ipari téren, minden megkötés nélkül engedélyezi bármilyen gyár alapítását, és bármely ipar gyakorlását (I. 3. p.). Minden telepese-nek előre alá kell magát vetni azon szabálynak, hogy sem céhet nem szabad alapítani, sem pedig az ipart megszorító kiváltságos leveleket nem szerezhet (II. 8. p.). A kereskedelem terén hasonló szabadságot ad (kivéve az épületfa-kereskedést (I. 3. p.). A Dunán szabad kikötőt engedélyez (I. 4. p.), a hitellehetőségek megkönnyítése végett gyors bírói eljárást hoz létre II. 9. p.). A község autonómiája is

elősegítője a szabad ipari fejlődésnek. Így vallás és nemzetiségre való tekintet nélkül választható minden házbirtokos (III. 1. c. p.). Az iparos-kereskedő jelleg megtartása az oka annak a pontnak, hogy csak házhelyet ad, külsőség nélkül (I. 1. p.). Ezek a jogok azonban szemmel láthatóan nem mindenkire, hanem csak egy szűk, házbirtokos rétegre vonatkoznak. A községi autonómiának csak a háztulajdonosok a részesei, az átengedett földesúri jogokat, a kereskedelem szabadságát csak ők gyakorolhatják, ők alapíthatnak gyárat. A zsellérek (itt: házzal nem bíró lakosok) csak a kézműipar terén gyakorolják a fenti szabadságjogokat. Ezen túlmenően is védi a szerződés a házbirtokost. Nem engedi a 300 négyszögöles háztelket felosztani, de egy személy több háztelket is kaphat (II. 10. p.). Ezzel el akarja érni, hogy a házbirtokos réteg gazdasági ereje ne csökkenjen, illetőleg a község vezetőségébe házbirtokos mivoltuk révén ne kerüljenek be anyagilag már lecsúszott egyének. A házzal szabad rendelkezési joga van a birtokosának (I. 5. p.). Azt is meg akarta akadályozni, hogy szegény emberek kerüljenek a tulajdonosok közé: 100 ezüst Ft cautiót kell letennie a telektulajdonosnak (II. 4. p.). A tulajdonosoknak viszont a zsellérekkel szemben ad bizonyos jogokat: igazoló irataikat és a földesúri adót a háztulajdonos szedi be bérelőjéért (II. 2, 6. p.). Lakókat, amennyiben igazoló írásokkal rendelkeznek, a tulajdonosok minden további nélkül felfogadhatnak (I. 6. p.). Joga van a tulajdonosnak továbbá a kapott jogok átengedésére is (I. 3. p.).

Meg kell azonban említenünk, hogy a szerződésben vannak erősen feudális jellegű pontok is. Azon felül, hogy a telek tulajdonjoga megmarad az uraságnak, aki azért 300 négyszögöl után évi 25 pengőforintot kap; (a zsellér évi 1 pengőforintot fizet a földesúrnak (II. 3. p.), házvételnél és eladásnál a földesúr illetéket szed, és az ügyletnél előtte kell megtörténnie (II. 12-13. p.). Különösen élesen mutatkoznak a feudális vonások a közigazgatásnál és a törvénykezésnél (III-IV. szakasz.). A község előjáróságát csak az uraság jelöltjei közül választhatja, közgyűlésein annak képviselője elnököl, minden határozat érvénytelen addig, míg azt jóvá nem hagyja. Minden külső hatósággal vagy személlyel kapcsolatos ügyet be kell jelenteni az uraságnak. Ítékezés terén a községi bíróság hatósága elég kicsiny,

fontosabb ügyekben, pl. a 20-100 ezüst Ft-ig terjedő adóssági ügyekben a földesúr által kijelölt egyesbíró (aki az uradalom ügyésze) ítélkezik. A leglényegesebb eseteknél azonban az úriszék az illetékes. Habár Újpestre nézve külön úriszéket kell tartani, ez nem csökkenti ennek teljesen feudális jellegét. Három bírója a földesúr tisztjei közül kerül ki, akikhez járul még a (szolgabíróból és esküdtjéből álló) törvényes bizonyság.

Miért volt szükség e „szerződés” kiadására? Erre a kérdésre az előbbieken, amikor ismertettük azokat az okokat, ill. érdekeket, amelyek a földesúr, illetve az ide költözők egyes rétegei szempontjából Újpest telepítéséhez fűződtek, tulajdonképpen már választ is adtunk. Mindezek az okok hatványozottabban érvényesülhettek akkor, ha a megtelepedés feltételei nyilvános, mindenki által hozzáférhető „szerződés”-sel szabályozva vannak. A földesúr a szerződéssel biztosítani akarta a telep minél gyorsabb fejlődését, és ezért bizonyos szabadságjogokkal ruházta fel a lakosokat. Iparos-kereskedő telepet akart és ez a szerződés erre alkalmas volt. A szerződésnek így van néhány, viszonylag haladó jellegű pontja: pl. iparszabadság, vallásszabadság, ebből azonban egyáltalán nem szabad azt a következtetést levonni, hogy gróf Károlyi István megelőzte korát, és ezáltal Újpest a „szabadság és emberi jogok előharcosa” lett. Ezek a jogok a földesúr érdekét is szolgálták, aki a fentebb ismertetett feudális jellegű szerződéspontokkal gondoskodott arról, hogy amazok ne sértsék az ő földesúri jogát. A szerződés aránylag haladó pontjai révén mégis olyan előnyösebb feltételeket biztosított az iparnak és kereskedelemnek, hogy az ténylegesen kialakulhatott, és így később a város is kifejlődhetett, noha a gróf tulajdonképpen kontár kézművesekből álló zsellértelepet akart létrehozni.

Noha az említett szerződés — a közigazgatást és bíraskodást leszámítva — a már letelepült lakosság számára nem adott új jogokat, Újpest fejlődésére nézve mégis fontos volt. A földesúr ebben írásban kötelezte magát a lakosok jogainak megtartására, és ez növelte a gyarmat iránti vonzóerőt. Valóban a lakosság száma erős emelkedést mutat fel. Sajnos, statisztikai adataink fent vázolt ellentmondásai miatt, pontos adatokat nem tudunk adni.

Az 1841-42-es és az 1845-46-os katonai évre maradt fenn két summás táblázat a lakosságról (kelt 1843 és 1847-ben).

	1841-42	1845-46
Házak száma	24	39
Háznépek	24	131
Férfiak összesen	147	387
Férfiak részletezve	Tisztviselő és előkelő	— 3
	Polgár és kézműves	17 105
	Paraszt	— 1
	Zsellér, lakó és kertész	66 151
	Fiú gyermek	64 127
Asszonyi rendű	86	263
A lakosság együtt	233	650
Férfiakból 1-17 éves	62	137
Férfiakból 17-40 éves nők	36	102
Férfiakból 17-40 éves		
nőtlen és özvegy	26	105
Férfiakból 40-en felül	23	43

Ezzel szemben a váci sematizmusok 1841 és 1845-re, tehát lényegében a fenti összeírások éveire a lakosság számára más adatokat adnak meg. 1841: 442, míg 1845-ben 555. Tehát egyik évben több, másik évben kevesebb lakos, mint amennyit a katonai adatok feltüntetnek. Mivel így a statisztika adatait teljesen elfogadni nem lehet, igyekeztem, akárcsak az 1840 előtti időre, 1842-re vonatkozóan is összeállítani egy kimutatást, a rendelkezésre álló összes adatok alapján.

Adataink 1842-ben 103 férfit ismernek; ezek tulajdonosok vagy bérlők, a háztartásukban élő cselédek és legények száma nélkül. 28 háztulajdonost említenek forrásaink. Közülük, sajnos soknak az adatait nem ismerjük: igaz, hogy javarészüket nem is lakik Újpesten, csak a házbért élvezi.

A lakosság családi állapota szerint

Házas	56
Nőtlen	17
Özvegy	3
Ismeretlen	7
Ismeretlen háztulajdonos	20

A lakosság előbbi lakóhelye

Pest	30	Pozsony m.	2
Pest-környék	12	Borsod m.	2
Pest megye	3	Szerém m.	1
Fejér m.	1	Külföld (szász és morva)	2
Komárom m.	2	Ismeretlen	15
Nyitra m.	9	Ismeretlen háztulajdonos	24

Tehát 103 lakóból 64-nek ismerjük előző lakóhelyét, és ezeknek 2/3-a Pest és közvetlen környékéről jött. A Nyitra megyeiek nagy számát a Lővy-családdal beköltözött nagysurányiak adják, akikhez ugyanonnan állandóan újabb beköltözők csatlakoznak. A 103 lakó közül 41 biztosan zsidó.

A lakosság származás szerint

Külföld	24	Sopron m.	1
Abaúj m.	1	Szatmár m.	1
Borsod m.	2	Szerém m.	1
Fejér m.	5	Szlavónia	1
Komárom m.	3	Torontál m.	2
Nógrád m.	1	Vas m.	1
Nyitra m.	13	Zemplén m.	1
Pest m.	5	Ismeretlen	16
Pest v.	2	Ismeretlen háztulajdonos	21
Pozsony m.	2		

A külföldiek megoszlása

Bécs és Ausztria	5	Württemberg	1
Csehország	5	Poroszország	1
Morvaország	8	egyéb német	1
Schwarzburg (Tübingia)	1	Lengyelország	2

Összesítése a 66 ismert származáshelyű lakosnak

Külföld	24	Északkeleti felv.	4
Északnyugati felvidék	19	Délvidék	4
Dunántúl	7	Tiszántúl	1
Pest és környéke	7		

Feltűnő a külföldiek nagy száma. Az északnyugati felvidéknél a 12 nagysurányi eredetű egyén okozza a viszonylag magas számot, habár nélkülük is 7-en vannak.

A következő táblázat szerint 82 lakos foglalkozását tudjuk megállapítani. Különösen

jelentős az asztalosok nagy száma.

Miként látjuk, 1842-re, tehát három évvel a közölt 1839-es táblázatunk után a lakosság száma megnőtt. Míg akkor 13 házbirtokos volt, addig most 28, és a családfők száma is emelkedett 40-ről 103-ra.

A lakosság megoszlása foglalkozás szerint

asztalos	12	kalapos	1	nyerges	1
ács	2	kártyakészítő	1	pintér	2
bádogos	2	kertész	1	rézműves	1
bognár	1	kereskedő	9	pék	1
bőrfestő	1	kesztyűs	1	serfőző	1
bőrgyáros	1	kocsmáros	7	szabó	6
cipész	4	kovács	1	szítás	1
csizmadia	2	kőműves	2	takács	1
esztergályos	1	kötélverő	1	tímár	3
fakereskedő	2	lakatos	1	üveges	1
fésűs	1	mészáros	5	ismeretlen	4
gombkötő	1	molnár	1	ismeretlen	
jegyző	1	napszámos	2	házbirtokos	17

A lakosság szaporodása tovább tartott. 1845-46-ban már 39 házban 650 lakos él. Így természetesen a telep területileg is megnövekedett. A kezdeti időkben, miként láttuk, a gyarmat a pesti határtól kiindulva a Váci út mentén észak felé kezdett fejlődni. (Mildenberger, Lővy, Neuschloss házai) majd pedig a palotai út mentén kelet felé is kezdtek házak épülni. Ez a két irányban haladó terjeszkedés folytatódott a negyvenes években is. Utcat nyitottak a Palotára vezető úttal párhuzamosan (mai József Attila utca). A Váci út menti település is tovább haladt észak felé, azonban már nem az út keleti oldalán, ahol az istvánhegyi szőlők miatt nem volt hely, hanem a nyugati, Duna mellé eső részen. Itt a Morigia Vince-féle ház volt a helység vége, amely a mai Kikötő és Váci utak sarkán állott. A határ innen a Váci út mentén haladhatott dél felé, kb. a későbbi Wolfner-gyár közepéig, ahonnan délkelet felé kb. a Liszt Ferenc utca sarkáig vezetett, majd az Attila utcán haladt néhány lépést dél felé a József Attila utcáig, utána ezen az utcán kelet felé a Beniczky (ma Berzeviczy Gergely) utcáig, és ezen az Árpád útig, amelyen néhány lépést kelet felé fordult a Temesvári utcáig, azon Pest felé vezetett tovább, nem egészen a Csányi utcáig, itt nyugatnak kanyarodott a Duna felé, és átvágott a Gyáli patak felé (délnyugat, kb.

a Bocskai utca), hogy dél felé, kb. a vasúti megállónál elérje a pesti határt. Itt volt a temető, amelyről fenn már megemlékeztünk. A temetőben épült fel még 1840 előtt a zsinagóga, és itt építette fel Mildenberger a kápolnát is. Majd a mai Árpád úton felépítik a községházát.

Noha Újpest ebben az időben alig néhány házból áll, mégis a kortársaknak általánosan feltűnik csinos házaival és rendezett utcáival. Már a szerződés II. rész 7. pontja kötelezi a lakosokat, hogy díszítés, továbbá a tűzveszély elkerülése végett csak cserép és zsindegyfedelű házakat építsenek és általában csak díszesebb épületeket emelhessenek. Ezért az építési mintákat be kell mutatni a földesúrnak, aki ezt valóban, mint ahogy az iratokból kitűnik, ellenőrizteti. A házak általában véve elég nagyok lehettek, hiszen a lakónyilvántartásokból kitűnően volt olyan ház, amelyben elég sok bérlő lakott, nem számítva a legényeket és cselédeket. Majdnem minden házhoz pince is tartozott: a háztulajdonosok a kocsmajog birtokában voltak. A tulajdonos rendszeren csak a ház egy részét lakta (vagy egyáltalán nem lakott benne) és a többit bérbe adta. Olykor a pincét külön is. Megtörtént az is, hogy a bérlő tovább bérbe adta a lakrészt. Így gyakori perek keletkeztek. A fentebb említett Neuschloss-ház típusa lehetett azoknak az újpesti házaknak, amelyekben bérlők is laktak, hossza 22, szélessége 6 öl volt (41,8; 11,4 m.). Zsindegy fedte. 13 szoba, 3 konyha és 3 kamrájából 3 szoba, 1 konyha és 1 kamra kocsmának volt bérbe adva.

Az újpesti lakosok közül változatlanul a Lővy- és Neuschloss családok vitték a vezető szerepet. Lővy Izsák lett Újpest első bírása, míg Neuschloss Bernát a helység első pénztárnoka. Mind a kettő a kereskedelmi tőke jellegzetes képviselője volt. Lővynek már iparvállalata is van, de ez csak mint a kereskedelem segédvállalata működött. Ő is elsősorban bőrkereskedő volt. Ebben az időben az újpesti kereskedelmi tőkésék tőkéje még nem alakult át ipari tőkév. A magyarországi feudális és gyarmati viszonyok azonban az ő tőkéjüknek további fejlődését is gátolták. 1841 őszén mindkét cég csődbe jutott. A csőd okát a Lővy-cég esetében nem ismerjük. Neuschlosséknál a csődper iratai hiányos tájékoztatást nyújtanak. Úgy látszik az 1839-ben elkezdett birkabőr-kereskedelemben (l. fenn) buktak bele. Igaz, hogy a csődeljárás alatt sikerült mindkettőjüknek a hitelezőkkel megegyezni, de

úgy látszik, legalábbis Lővy esetében, hogy a csapást soha nem heverte ki. Noha Lővy Izsák csak 1847-ben halt meg, ezentúl alig szerepel az iratokban, és valószínűleg bőrizeme is megszűnt. Testvérei is más foglalkozást kerestek. Neuschlossék fatelepe tovább működik, habár talán nem oly kiterjedésben. A Neuschloss-csőd aktáiból egyúttal megismerjük üzleti kapcsolataikat, azt, hogy miből éltek ezek az újpesti nagykereskedők. A cég vagyoni állapota a csőd idején (Neuschloss Bernát bevallása szerint) a következő volt: Aktívák: 245.475 Ft 11 kr, passzívák: 319.345 Ft 59 kr (1842. január 10-i állapot). A cég újpesti részlegének a központja azonban Pesten volt. Ez kitűnik az adósságok jegyzékéből. Adósságok csak Vágvecsén vagy Pesten keltek. Tehát a vecsei részleghez tartozó ügyleteket helyben, míg az újpestieket Pesten kötötték meg. A váltókon vagy kötelezvényeken szereplő fizetési határidő is valamelyik pesti vásár. Ugyanígy Pesten működött a Lővy-cég is. (Ő is hitelezője Neuschlossnak, és Pesten kelt a Pestre szóló váltó.) Az újpesti kereskedők tehát lényegében csak laktak, és raktárt tartottak fenn Újpesten, ahol nagyobb szabadságban lehettek, míg cégük tulajdonképpen Pesten és Pestből élt meg. A két nagy kereskedőtől cég léte nyomta rá bélyegét Újpest életére a telep első éveiben. A szerződés egyes pontjai is az ő érdeküket szolgálták. Azonban miután az 1840. évi országgyűlés a zsidóság számára szabadságjogokat biztosított, lényegében megszűnt a gazdag zsidók beköltözése. Így azután teljes mértékben érvényesült a földesúr azon célkitűzése, miszerint kontár iparosokból álló zsellértelepülés legyen Újpestből.

Mint az eddigiekből kitűnik, a népesség jó része önálló kiskereskedő kisiparos volt. Már beszéltünk arról, hogy ezek leginkább a céhekből kiszorult egyének voltak, akik kontármunkából éltek meg. A helyzet 1840 után sem változott. Több a külföldi a telepen, és még inkább feltűnő a Pestről és környékéről beköltözők nagy száma. Sokan céhlegényként kezdték pályájukat, de mivel mesterré nem válhattak, Újpestre költöztek, ahol minden hivatalos megerősítés nélkül mesterként működtek, noha jogilag csak legények voltak. Így Höhn Mátyást az anyakönyv 1839-ben helyesen nevezi kerékgyártó legénynek, később már egyszerűen bognár vagy kerékgyártó. Még érdekesebb Farkas István esete, aki asztalosmester, háztulajdonos, és mellesleg Újpest többszörös bírója, és 1847-ben asztaloslegényként folyamodik pesti céhtagságért (ugyanakkor aktív új-

pesti bíró). Ezeknek a kontárkodó iparosoknak itt nem kellett tartania a céhek támadásaitól. Az iparosok egy része a helyi szükségletek kielégítéséből is megélt, pl. az építőipar dolgozói, akik a fejlődő községben elég munkaalkalomhoz juthattak. Hasonlóképpen a kocsmárosok, mészárosok, pékek, kiske-reskedők, akik egyrészt a helység élelmezéséből másrészt — közlekedési viszonyok miatt — az utasok ellátásából megélhettek.

Más iparágak, természetesen a helyi és a környező falvak szükségleteinek kielégítése mellett, szinte biztosan csak Pestre dolgozhattak. A fésűs, gombkötő, kártyakészítő stb. nem valószínű, hogy Újpesten és a környező falvakban elég munkát talált volna. De még inkább áll ez egyes később beköltöző iparosokra. Így Majer Izrael könyvkötő, akinek annyi munkája volt, hogy legényét Én Mihályt vasárnap is dolgoztatni akarta, bizonyára a főváros számára dolgozott. Nem feltételezhető, hogy Imberger kárpitosmester három legényével újpesti munkából meg tudott volna élni. Éppen ezért a helység lakosainak gyakran kellett Pestre utazni, úgyszólván rendszeres napi pesti fuvarjárat létesült. Egyes mesteremberek pesti munkájára azonban konkrét adataink is vannak. Így 1842-ben egy pesti nagykereskedő pereskedik egy újpesti pintérlegénnyel hordókészítési ügyben. Lehetne ilyen irányú adatainkat még szaporítani. Hasonló lehetett a helyzet a szabóknál is: valószínűleg leginkább Pesten árusították a ruhákat. Külön kell szólnunk az asztalosokról 82 egyén foglalkozását ismerjük, és ezekből 12 asztalos. Ezek az önálló mestereken kívül sok asztaloslegényt is találunk forrásainkban említve. Az asztalosok nagy száma már 1844-ben feltűnik Örkényi Ferenczy Józsefnek. Így azt mondhatjuk, hogy a XIX. sz. közepén az asztalosipar Újpest legjellegzetesebb iparága. Nem tévedünk, azt hiszem, ha kifejlődését a Neuschloss-féle fatelep léteével magyarázzuk, hiszen a mesteremberek így könnyen hozzájuthattak a nyersanyaghoz. Az asztalosok sem élhettek meg kizárólag Újpest és az uradalom falvaiból. Pesti és budai, esetleg egyéb Pest megyei vásárok számára dolgoztak. Pesti kereskedőkkel több asztalosnak volt valóban kapcsolata.

Érdekes volt a malmok (hajómalmok) szerepe Újpesten. A szerződés szabad kikötőhelyet biztosított minden lakos számára a Dunán, amennyiben a hajózás érdekeit nem sértik. Az olcsó vízi közlekedés valóban hozzá is járult a helység fejlődéséhez. Neuschloss fáját is vízi úton hozták. A kikötő nem is sértette a hajózás szabadságát, azonban a vízimál-

mok igen. Ezek a malmok tulajdonképpen nem tartoztak a helységhez, és maga a földesúr hajdúja által el is tiltotta a molnárokat, hogy az újpesti Dunán kiköessenek, mégis állandóan találunk forrásainkban két-három malomról említést. Így aztán napirenden voltak a malmok és tutajok, illetve hajók összeütközései. A molnárok nyilván jó piacot találtak Újpesten és az uradalomnak a víztől távol eső falvaiban. Ezek a malmok azonban nemcsak gabonát őrltek. A cukorfinomításnak egyik fontos eszköze volt a csontszén (spodium) amelyet őrlt állapotban lehetett felhasználni. Az újpesti molnárok csontszén őrlésével is foglalkoztak, a pesti, akkor fejlődő cukoripar számára. A malom működését Pesten a molnár céh akadályozta, így a céhkötöttségtől mentes Újpesten dolgoztak.

A lakosság tekintélyes részét a mesterlegények és házi cselédek alkották. Sajnos, rájuk vonatkozó statisztikai adatok nincsenek. A forrásokban említett legények és cselédek összeírásával nem érhetünk el eredményt, még megközelítőleg sem, mert ez az elem állandóan fluktuál, csak rövidebb ideig tartózkodnak a városban. Nincsenek adataink származáshelyükre sem.

A legények ugyan a mestereknél laktak, és étkeztek, mégis a jegyzőkönyvek a legények és mesterek között állandó viszályokról tanúskodnak. Már a céhekben is felbomlott ebben az időben a „patriarkális” kapcsolat mester és legénye között. Itt viszont még a céhszokások valahogyan mégis összetartó kapcsa is hiányzott. Ezek a legények azonban nem igazi bér munkások, habár nem sok választotta el már őket ettől.

A legényeket mestereik kihasználta, vasárnap is igyekeztek dolgoztatni őket, visszatartották bérüket, uzsorakölcsönrel tönkretették őket stb. A legények viszont gyakran erőszakkal válaszoltak: így Bill Jakab szabólegény Dub Henrik nevű mesterét és ennek nejét ollójával megsebezte. Valószínűleg valami mester és legény közötti viszály lehetett az oka annak, hogy Herits József asztalosmester házára tört egy este több, különböző mesterekhez tartozó legény és a mestert összeverték. Egyébként is több adat van arra, hogy a legények közösen megvernek valakit.

A legények Újpestre költözése is összefügg az akkori Magyarország általános helyzetével. A feudalizmus válsága idején a céhes mesterek nem tudtak már állandó megélhetést biztosítani legényeiknek, akik ezért kontárkodni voltak kénytelenek. Hozzájárult ehhez, hogy az ipari lakosságnak is szükségképpen meg kellett nőni az országban. Az eredeti tőkefelhal-

mozás alapja, a falusi termelőknek a földtől való megfosztása, nálunk is előrehaladt. Sok a koldus, csavargó, megnő a kontárok száma, a céhek viszont igyekeznek még inkább elzárkózni.

Ezenkívül a hegyvidékek viszonylagos túlnépesedése folytán, ezeknek a területeknek a népfeleslege mint vándoriparos stb. áramlik a főváros felé.

Igaz, hogy ezek a jelenségek nem voltak újak, de a helyzet a negyvenes években kiéleződött. Így Újpest a maga iparszabadságával (ami mellett a fővárosi piac közelsége is fontos tényező) nagy vonzóerőt gyakorolt erre a céhekből kiszorult rétegre. Itt a kontárság védve volt a céhek támadásai ellen, és miként fentebb láttuk, gazdagabb kontárok is kerültek ide. Az ide költözők előtt a szabad, önálló kisiparosi lét vágyálma lebegett, amit könnyűszerrel reméltek itt elérni. Azt hitték, hogy ha a céhrendszer bilincseit lerázzák, elérik a mesterré válás szabadságát, akkor helyzetük jobbra fordul. Ezekhez az ipari elemekhez csatlakoztak mások is, akik szintén Újpesten remélték elérni boldogulásukat. Ezek kereskedésből, házalásból stb. próbáltak megélni.

Természetesen így a legkülönbözőbb eredetű és beállítottságú emberek költöztek ide. Lakosságában a szorgalmas mesterember mellett éppúgy megtaláljuk a megélhetés legkönnyebb végét kereső csaló, tolvaj és egyéb bűnöző, mint a lecsúszott, deklaszált elemeket. Csavargók, igazoló írások nélküli szökevények tarkítják ezt a képet. Az uradalom ezért szigorú rendeletekkel igyekezett megakadályozni az útlevéllel, bizonyítvánnyal nem rendelkezők beköltözését, azonban a sok utasítás épp azt bizonyítja, hogy az nem sok eredménnyel járt. Az eredeti tőkefelhalmozás egyik velejárója a csavargók számának emelkedése. Újpest esetében éppúgy küzd e szerencsétlenek ellen a földesúr, mint Angliában. Ez a nincstelen réteg állandó gondot okozott a világi és egyházi hatóságoknak. Az uralkodó osztály számára veszélyt jelentenek. Senki nem tudott rendet tartani. A vármegye közgyűlése is kénytelen volt foglalkozni Újpest helyzetével, amikor 1845-ben kocsmai verekedés alkalmával egy legény eltűnt, és alapos gyanú merült fel, hogy a Dunába vetették. A kihallgatott jegyző azzal mentette magát, „hogy újpesten sem ő, sem más a rendet fenntartani képes nem lehet, nem pedig azért, mert újpesten a nép gyülevész...” Ezért a megye megbízza Fáy Béla alszolgabíró, hogy a község rendezése iránt az uradalommal egyetértően intézkedjen. A dunakeszi plébános így ír a községről: „Ott szüntelen civódás, perpatvar uralkodik oly nép közt, mely másutt sem volt megelégedve, hol jobb

emberek közt lakott. Csomó szerencsevadász! ez képe és tükre egy amerikai szabados státusnak, melyben minden van, csak rend nincs...”

Kérdés, mennyire tudta ez a lakosság elérni célját, megtalálta-e Újpesten a számítását: egyrészt sikerült-e a mesterré válás, másrészt, elérték-e a jobb életfeltételeket. Azokról a legényekről, akik valamelyik újpesti iparos szolgálatában állottak, nincs adatunk arra vonatkozólag, hogy önállósodni tudtak volna. Az önálló iparosok és kiskereskedők helyzete sem volt a legrózsásabb. Általában mind szegény emberként került Újpestre, ahol kis műhelye vagy üzlete megindításához valami kis tőkére volt szüksége. Ezt kölcsön formájában helyben vagy Pesten meg is szereztek. Csak kivétel volt Bialovszky József varsói származású asztaloslegény esete, aki mestere, Hanusz István özvegyét feleségül véve, műhelyhez és házhoz jutott. A kapott kölcsönöket azután nem tudták visszafizetni. Így forrásaink tele vannak adósságügyekkel, amelyek legtöbbször végrehajtással végződtek. Jellemző, hogy a főtí uradalom ügyésze előtt folyó szóbeli perek száma 1842 és 1846 között 194 volt, amelyből újpesti 81, tehát az összes ügyek 41,7%-a, annak ellenére, hogy az ügyész alá tartoztak jóval népesebb falvak, mint Fóti, Palota és Kóka is. Ezeknek az ügyeknek majdnem száz százaléka adósságügy volt. Ugyanezt tapasztaljuk a pjkv-nél is. 201 eset szerepel benne 1840-48 között, amelyből 72 adóssági.

Ezekből a perekből megdöbbenő kép bontakozik ki. Egész alacsony összegek, mint 8 forint tartozás után már bírói zárlatot és végrehajtást kell elrendelni. Egy mesterlegény, miután nem tudta megfizetni adósságát, elment Újpestről, azonban zálogban kellett hagynia ruháját és zseboráját. Voltak olyanok, akik kis részletekben annyi adósságot csináltak, hogy teljesen tönkrementek. Így az említett Bialovszky, aki 1846-ban házáat is kénytelen eladni, vagy Andresz Ferenc, aki szintén asztalosmester, ugyanebben az évben szenvedett végrehajtást.

A végrehajtásokról felvett jegyzőkönyvek tanúsítják is azt a nagy szegénységet amelyben a lakosok zöme élt. Így Raudnitz Jakab vagyonának értéke mindössze 63 Ft 10 kr, amelyből 20 Ft áruban fekszik. (12 zsák nyers cikória gyökér), Rupits Leopold ingóságait 68 Ft 9 kr-ért adták el (beleértve a kocsma-asztalokat is). Ezek után nem csoda a lakosság nagymérvű fluktuációja. A lakónyilvántartó könyvben szereplő személyek 1/3-a (34 fő) még a könyv vezetése idején (tehát 1843-ig) kiköltözött. Nem érdektelen, ha ezeket az adatokat egybevetjük a

Neuschloss-csőd aktáival. Míg az újpesti lakosság zöme 100 forintnál kevesebb vagyonnal rendelkezik, addig a Neuschloss-cég többszázvezres forgalmat bonyolít le.

Még viszonylag a legjobb helyzetben a házbirtokosok voltak. Ezek a szerződés nyújtotta kedvezmények birtokában lévén aránylag jóval ritkábban kerültek anyagi romlásba. Hozzájárult ehhez még a lakbérből beszedhető rendszeres jövedelmük. Magas lakbérek voltak, minthogy a lakásokban hiány volt. (Pesten is ebben az időben romlott a lakásügyi helyzet: az 1838-as árvíz sok lakást tönkretett.) Így a háztulajdonosok is kizsákmányolták az újpesti kisembert. Sok lakbérügy szerepel azért a forrásaink között. A pjkv. 201 ügye közül 12 a lakbérügy.

A házbirtokosoknál, noha elég gyakran voltak nekik is adósságügyeik, végrehajtásra csak ritkán került sor, tulajdonképpen csak akkor, ha nagyobb összegű tartozásaik voltak: viszont házuk eladása árán megszabadulhattak, nem voltak kitéve annak, hogy elveszítsék összes ingóságaikat (l. a Bialovszky ügyet.).

A község szervezete is a házbirtokosok érdekeit szolgálta. A szerződés kimondta már III. részében, hogy a közgyűlésen csak a házbirtokosoknak van helye és szavazata. Említettük továbbá, hogy ez és a törvénykezési rész mennyire a földesúr befolyását domborította ki.

A helység fő szerve a közgyűlés volt. Ezen minden esetben az uraság képviselője elnökölt. Rendszeresen a főtí uradalom inspektora volt ez a képviselő, aki mellett részt vett az ülésen majdnem mindig az uradalmi ügyész (egyben rendszeren ő volt a jegyzőkönyvvezetője is a közgyűlésnek!) és az uradalmi tisztikar egyéb tagjai (pl. főpénztárnok). A szerződéssel szemben a közgyűlésen nemcsak a házbirtokosok, hanem az összes lakosok részt vettek. Azonban arra nincs nyom, hogy volt-e szavazati joguk. A hatáskört a szerződés körvonalazza, azonban meg kell állapítani, hogy az előjárók választása évente és nem három évente történt, továbbá évente több közgyűlést is tartottak. Az előjáróság létszáma nőtt: a bíró mellett négy tanácsbeli, egy pénztárnok és ezenkívül a jegyző szerepelt, akit hosszabb időre, szintén a közgyűlésen választottak. Foglalkozott a közgyűlés még a felsőbb hatóságok rendeleteivel, adófelosztással, tanítóválasztással, és a tanítás szabályozásával. Határozatait külön jegyzőkönyvbe foglalták.

A megválasztott előjáróságnak feladata szintén körvonalazva volt a szerződésben. Az előjáróság

tagjai mentek ki (rendesen egy tanácsos a jegyzővel) becsléseket, foglалásokat végrehajtani, míg a kisbíró az idézéseket foganatosította. Az előljárárság elé tartozott a szerződésben megjelölt kisebb perek elintézése — elzárást, vagy vesszőzést is kiszabhattak — és kisebb jelentőségű határozatok hozatala. A bíró számadásait is, noha eleinte a közgyűlés elé tartozott, később az előljárárság hagyta jóvá. Az előljárárság hetente ülésezett és ülésein nem voltak jelen az uradalom kiküldöttei. Határozataikat jegyzőkönyvbe foglalták (panaszjegyzőkönyv). Nagyon ritka, hogy egy ülésen több ügyel foglalkoztak volna. A jegyzőkönyveket az uradalmi ügyész ellenőrizte, és amennyiben az uradalomnak nem tetsző határozatot talált, azt megsemmisítette, így amikor 1847. július 3-án az előljárárság olyan ügyben határoz, amelyben a közgyűlés az illetékes, Hutiray Lukácsy Sándor ügyész sajátkezűleg semmisíti meg a határozatot. Az előljárárság tagjai kizárólag a legtehetősebb házbirtokosok voltak A Neuschloss, Lővy, Mildemberger családok tagjai szinte állandó esküdtek.

Bírái 1840: Lővy Izsák, 1841: ugyanő, majd Mildemberger Márton, 1842-1844: Farkas István, 1845: Markovits János, 1846: Farkas István, 1847: ugyanő, majd Káplán Ferenc, 1848: Markovits János, majd Steighoffer Jakab. Farkas, aki négy és fél évig volt bíró, a helység legtehetősebb asztalosa, s mint láttuk, 1847-ben Pestre költözött és belépett az ottani asztalos céhbe. Ez a házbirtokos réteg (helyesebben ennek is csak legtehetősebb része) kiszolgált az uradalmat, amelynek vezetőivel szoros kapcsolatban állott.

Plasztikusan mutatja be a feudális földesúri hatalom alatt élő iparos-kereskedő telep fejlődését a lakosság számának alakulása.

Év Összlakosság

1839	186 (Káposztásmegyer és Istvánhegy lakosságával együtt)
1840	332 (Káposztásmegyer és Istvánhegy lakosságával együtt)
1840	223 (Újpest lakossága egyedül)
1841	442
1842	355
1843	346
1844	344
1845	555
1846	?
1847	550
1848	638

Világosan kitűnik e kimutatásból, hogy az 1840 elején kelt szerződés mennyire megduzzasztotta a telep lélekszámát. A fejlődés 1841 végéig tartott, amikor az 1840-es törvények következtében a zsidó lakosság egy része Pestre költözött. Ettől kezdve 1845-ig stagnál a népesség: noha a fluktuáció nagy, a kiköltözők száma nagyjából azonos a bevándorlókéval 1845-ben a vasútépítés következményeképpen újra megduzzad a lakosság száma, elsősorban munkásokkal.

Összefoglalva Újpest 1848 előtti történetét, megállapíthatjuk, hogy a feudális viszonyok általános válságának idején megvoltak a földrajzi, társadalmi és gazdasági alapjai annak, hogy Pest határán kifejlődhessen egy iparos-kereskedő helység. Nem volt azonban biztosítva épp a gyarmati és feudális viszonyok következtében, hogy ez a helység számottevő gazdasági erejű várossá alakuljon. Ahhoz elsősorban komolyabb gyáriparra lett volna szükség. A gyarmati helyzet és a feudális viszonyok gátolták az ipari tőke oly mértékű kialakulását, hogy a nincstelenné váló kisiparosok és kiskereskedők bérmunkásként való alkalmazását lehetővé tegye. Újpesten megvolt már az az ipari tartaléksereg, amely munkaerejét áruba bocsáthatta volna, de nem volt meg az ipari tőke, amely alkalmazhatta volna. Az ország feudális viszonyainak a felszámolása, és a gyarmati rendszer által szabott kötöttségek megszüntetése adhatta volna csak meg ennek kifejlődésére a lehetőséget.

1848-ban megszűntek a feudális kötöttségek és rövid időre a gyarmati helyzet is. Az év közepén, miként láttuk, máris közel 100 emberrel emelkedett a lakosság száma. Az abszolutizmus alatt ugyan a gyarmati helyzet tovább érvényesült, azonban a gyáripár lassan mégis kialakult. Ez a fejlődés azokon az alapokon indult el, amelyeket a harmincas években az első letelepedők fektettek le. Elsősorban a bőripar és a faipar fejlődött, tehát az a két iparág, amelynek a legnagyobb múltja volt. A hatvanas években a Wolfner-féle bőrgyár már országos jelentőségű. Egyre több és több üzem létesül, amelyek létalapját a fővárosi piac közelsége adja meg. Ezáltal a lakosság száma is növekszik. A kezdődő nagyipar mellett még hosszú ideig komoly tényező az újpesti kisipar is, amelynek kezdetei szintén a 48 előtti kora nyúlnak vissza. E kor ismertetése azonban már nem tartozik e tanulmány keretébe.

Ára 2000 pengő

SZABAD ÚJPEST

II. évfolyam, 7. szám

Szerkesztő: Mészáros Aladár

1946 február 9

Világraszóló sikeres kísérletezés Újpesten

Dr. Bay egyetemi tanár amerikai és orosz tudósokkal egyidőben oldotta meg a Holdba való rádiózást

Csüörtök este mutatja be a szülőknek dr. Bay Zoltán műegyetemi tanár világraszóló kísérletét, melyet amerikai és orosz tudósokkal egyidőben ő is

megoldotta a Holdba való rádiózást.

A kísérletezés közel két esztendője folyik s alapja az a rádiólokátor nevű készülék, mellyel a háború alatt az angol bombázók a sztratoszférából is jól irányzott bombázásukat végre tudták hajtani s ugyanakkor a légelhárításuk is sikeres volt a legnagyobb sülétségben vagy ködben is.

Amint az elméleti ismeretelenség meg tudtuk, azon alapszik a kísérlet, hogy a rádiókisugárzás is visszaverődik, ha nagyobb tárgyba ütközik, mint amilyen egy repülőgép, nagyobb ház, hegy stb.

Ebből kiindulva s ezt a készüléket továbbfejlesztve jutottak el a tudósok arra a gondolatra, hogy az égtestekre vetített rádiósugárakat is fel lehet fogni. A megoldást megtalálták s az elmúlt napokban egymásután olvashattuk a lapokban, hogy előbb amerikai kísérletezők fogták fel a Holdra irányított sugarak visszaverődését, majd az orosz tudósok ugyanilyen sikeréről is beszámoltak.

Most, hogy ugyanez a kísérlet sikerült Újpesten is, az Egyesült Izzó laboratóriumában, melynek vezetője dr. Bay Zoltán műegyetemi tanár, felvetődik az a kérdés, hogy kinek a dicsősége az első. Az ugyanis világos, hogy ilyen kísérletezést egyik-napról a másikra előkészíteni és végrehajtani nem lehet. Az ostrom, a munkatársak azetszóródása a háború alatt és a felszabadulás utáni nehézségek mind a kísérletezés zavaralan folytatását akadályozták. Külömben feltehető, hogy dr. Bay Zoltáné, magyar tudósé lenne a dicsőség, hogy ezzel a nagyjelentőségű sikerrel elsőnek léphet a világ elé, így sem lehet érdemelt kisebbnek felfogni, mert hátrahagyottan nehezebb körülmények között, szegényesebb eszközökkel s bizonyára a munkatársaknak is kisebb gárdájával, szinte egyidőben jutott el arra az eredményre, amelyre a háborútól egyáltalán nem zavart amerikaiak s az orosz-

sze hasonlíthatatlanul is nagyobb anyagi és szellemi segítséggel rendelkező orosz tudósok értek el.

Amint itt állunk a szűk laboratóriumi szobákban és figyeljük a professzor magyarázata alapján az észlelhető jelenséggel, amint végighallgatjuk a munkatársak elbeszélését arról a sok nehézségről, amely közben az eredményhez eljutottak, erőssé válik bennünk a hit: a magyar nép ereje kimeríthetetlen s

az építés, a tudás, az emberi felemelkedés szolgálatában szerzett érdemeinkkel ismét ki tudjuk vívni az egész világ megbecsülését.

Hadd álljon itt dr. Bay Zoltán egyetemi tanár neve mellett munkatársai: dr. Papp György műegyetemi adjunktusa, dr. Pécza Jenő, Budincsevi Andor és Megó Kálmán mérnököké és Tari Lászlós, akik az utóbbi hetekben éjt napol egybetéve, fáradhatatlanul dolgoztak, hogy a siker reményének lecsillanásakor az eredményt minél előbb elérhesék s ezzel a magyar tudomány fejlődését, hírnevét az egész világgal megismertessék.

Kovács Ernő

BAY ZOLTÁN (1900, Gyulavári – 1992, Washington)

A Szabad Újpest 1946. február 9-i híradása a világhírű eseményről a címlapra került

HÍRES ÚJPESTIEK

Újpesti WOLFNER LAJOS az újpesti bőripar megteremtője

WOLFNER LAJOS 1824-ben született Nyitra megyében. 1841-ben telepedett meg Újpesten, testvérbátyjával WOLFNER GYULÁVAL együtt. Tanult szakmája tímár volt. 1848-ban mint Kossuth honvéd vett részt a szabadságharcban, annak leverését követően pedig visszatért Újpestre, ahol a bátyja által alapított bőrgyárban — mint annak társ tulajdonosa — kezdett dolgozni. Ettől az időtől kezdve aktívan részt vállalt Újpest közéletéből. 1851-ben községi esküdtté választották, majd 1854-től Újpest törvénybírója. Ezt a tisztséget — szokatlanul hosszú ideig — 1873-ig töltötte be. A tehetséges és kiválóan képzett iparos, haláláig fáradhatatlanul dolgozott Újpest fejlesztéséért. Élete végéig azon munkálkodott, hogy Újpest a felekezetek közötti béke, a párbeszéd és a vallási tolerancia városa legyen. Ennek egyik szép példája, hogy bár zsidó származású volt, az első újpesti református gyülekezetnek harangot ajándékozott. Különös figyelmet fordított az elesett és szegény sorsú polgártársai megsegítésére. Jelentős pénzádományokkal segítette — nemcsak a

helyi zsidó hitközség által létrehozott — újpesti szociális létesítményeket. Bölcs, igazságszerető és puritán gondolkodású ember volt. Hét gyermekét példás nevelésben részesítette. Közülük JÓZSEF (1857-1932) a Magyar Országos Takarékpénztár

első elnöke volt, GYULA (1868-1944) újpesti gyár iparos, a Wolfner Gyárak igazgatója és korszerűsítője, TIVADAR (1864-1929) pedig, alapítója és igazgatósági tagja volt a Gyár iparosok Országos Szövetségének. 1896-tól a gödöllői választókerület — és benne Újpest — országgyűlési képviselője. WOLFNER LAJOST érdemei elismeréseként, 80. születésnapján a király, „Újpesti” előnévvel, magyar nemességre emeli, Újpest pedig díszpolgárává választotta. Fiai közül TIVADAR, ugyanekkor kapott nemességet, 1914-ben Újpesttől díszpolgárságot, 1918-ban pedig báró-

ságot. WOLFNER LAJOST 88 éves korában, 1912-ben érte utol a halál. Életműve alapján az újpesti polgárság egyik legjelentősebb képviselője volt.

Dr. Sallai János*

Újpest, Káposztásmegyer a térképtörténetben

Újpest, Káposztásmegyer területi elhelyezkedése miatt, szorosan „hozzánőtt” a Dunához. Ezért a címben ugyan nem jelölt Dunáról írok először, mert a folyó neve a nagy utazók, valamint a középkori kartográfusok leírásaiban, térképein már megtalálható, ugyanakkor a két település csak a XVIII., XIX. századi térképeken fedezhető fel először. Mindenképpen szükséges tehát a Duna megemlézése, mert a folyó szerepe a történelemben közismert. A rómaiak idején a Duna vonalán épült a limes (római határvédelmi rendszer), melynek a határcsárdánál őrtornya is állt, később hadászati szerepet játszott a magyar hadtörténelemben.⁽¹⁾

Újpest és Káposztásmegyer közül a krónika Káposztásmegyerről tudósít elsőként. Anonymustól tudjuk, hogy a magyarok a megyeri révnél keltek át.⁽²⁾ Ezt a Káposztásmegyer és a Római fürdő közötti, viszonylag sekélyebb meder és lassúbb vízfolyás tette lehetővé. A települést „Kápusztásmegyer”⁽³⁾ néven, 1426-ban kelt oklevél említi először, majd később 1486-ban „Kapoztasmeger”-ként jelenik meg. A török hódoltság korából, a szandzsáknak befizetett adók bizonyítják Káposztásmegyer nevű falu létezését. Mivel Magyarországról elsőként 1528-ban készült részletesebb térkép, ezért a faluról térképi forrás nem áll rendelkezésre.⁽⁴⁾

A következőkben a Dunáról fennmaradt írásokról és a folyó megjelenítésében döntő szerepet játszó térképekről írok. 1054-ben Lietbert cambrai-i püspök — a Szentföldre igyekezve — Pozsonytól Szendrőig a Duna mentén haladva ért a bolgárok földjére és a Dunáról a következőket írta:

„...a Dunát galéria erdők kísérték, megművelt földeket nem láttak, de imitt-amott félig földbevált kunyhók tűntek szemükbe.”⁽⁵⁾

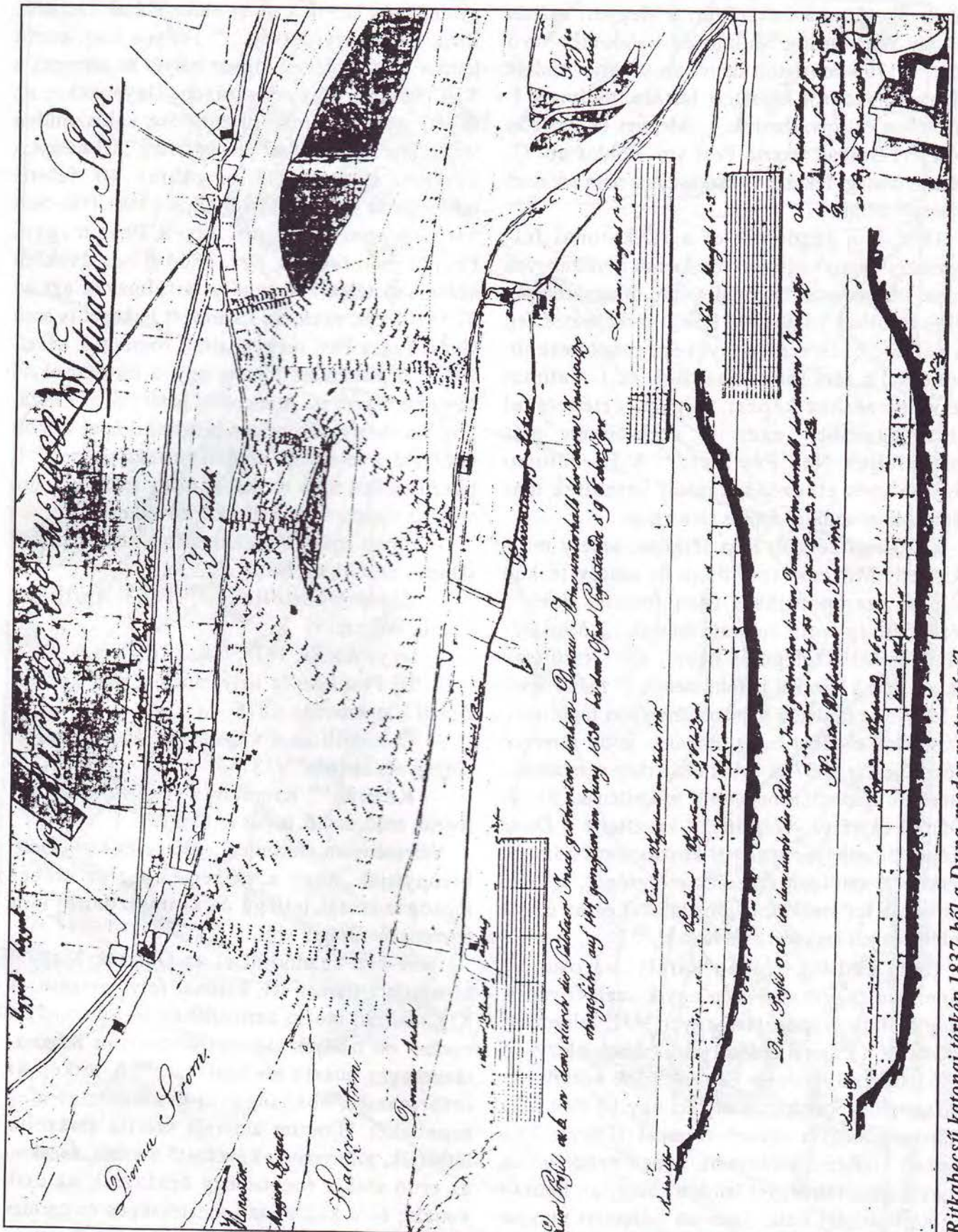
1147-ben Konrád német császár által vezetett keresztes had vonult keresztül az országon, amikor Ottó freisingeni püspök hasonlóan írt a

Dunáról.⁽⁶⁾ 1189-ben Rótszakállú Frigyes keresztes hadai átvonulásakor a hajózási viszonyok leírásából arra következtethetünk, hogy ezeit a Duna vízállása normális, hajózható volt.⁽⁷⁾ A XV. századi brugesi itinerium szerint a Duna nemzetközi vízi út, melynek egyik kikötője Buda. 1502-ben II. Ulászló király menyasszonyának krónikása szerint a Duna „igen széles, mély és hosszú” „mely a környező lapályokat gyakran előnti árvizével”.⁽⁸⁾ Magyarországról 1528-ban Lázár deák által készített térképen megtalálhatjuk a Dunát, ám ezen, valamint az ezt követően készített térképeken a Duna „ferdén fut” át az országon.⁽⁹⁾ 1726-ban jelent meg L. F. Mursigli hatkötetes műve a Danubius Pannonica Mysicus, azaz a „Pannóniai és Bulgáriai Duna”.⁽¹⁰⁾ A szerző fő művének melléklete a Duna térképe amely az 1400 km hosszú folyó vonalát ábrázolja Bécstől Gyurgyevóig.⁽¹¹⁾ A Dunáról készült térképszelvényeken feltüntette a folyó hajlatait, szigeteit, a környék vízhálózatát, növényzetét, a településeket és a régészeti emlékeket.⁽¹²⁾

Nagyon fontos az a körülmény, hogy a Dunát — elsőként — folyásának megfelelően ábrázolta. Amíg Budát és Pestet megtalálhatjuk a térképen, Káposztásmegyer jelölésével adós maradt. 1769-ben Müller Ignác ezredes által készített 12 szelvényes térképen találkozhatunk először „Káposztás Megyer” település nevével.⁽¹³⁾ A falu fontosságát igazolja, hogy a nagyobb szomszédos településektől való távolságot is feltüntette (óra/járás). Így Pesth 2, Dunakeszi 1/2 óra járásnyira volt található. Szomszédos településként jelöli Rákost, Monostort (sziget), Alakot, Fót községeket.

1764-ben rendelték el a Habsburg-birodalom I. katonai felvételezését aminek keretében Magyarországra 1776 után került sor. Az elkészült térképek méretaránya 1:28.800, melyhez országleírást is készítettek. A vizsgált területről

*A szerző határőr őrnagy, főiskolai docens, egyetemi doktor. Kutatási területe a határ- és helytörténet. 1990-től rendszeresen publikál.

Ritkabecsű katonai térkép 1837-ből a Duna-meder metszetéről

megtudhatjuk, hogy Pest-Palota és a Duna által határolt területen települést nem jelöltek, viszont jól kivehető a váci országút, a Megyeri csárda (Határ Wh) Ördög Malom és a Palotára vivő utak.⁽¹⁴⁾ 1799-ben látott napvilágot Vályi András Magyarországról készített leírása, melynek I. kötetében ezt olvashatjuk: „...Megyer (Káposztás meyer) Szabad pusztá Pest vm. Földes ura G. Fekete uraság, fekszik Dunakeszihez nem messze, és annak filiája.”⁽¹⁵⁾

1805-ben rendelték el a II. katonai felvételezést, amit az ismert történelmi körülmények miatt, szakaszosan hajtottak végre. Magyarország teljes területét 1829-1866 között térképezték fel. A felvételezés eredményeként részletesebb, pontosabb térképek készültek az I. katonai felvételezéshez képest. Újpest történetével összefüggésben ezen a szelvényen már megtaláljuk Neu Pesth-et.⁽¹⁶⁾ A II. katonai felvételezés elhúzódása miatt készültek más térképek is, amikről fontos szót ejteni.

1820-ban készült Pest térképe, amely ma a Kiscelli Múzeum tulajdona és amely térkép Újpest szempontjából igen fontos. Ezen a térképen ugyanis megtalálhatjuk „Káposztás Megyer MH” település nevét, sőt a területen akkor létező házakat is feltüntették.⁽¹⁷⁾ Falun kívül a Megyeri csárdát, a káposztásmegyeri téglavetőt, szántókat, erdőket és az utakat is jelöli a térkép készítője. Az 1837-es évből két térkép is található, amelyek Káposztásmegyerről tudósítanak. Novák Dániel „királyi vízépítőnök” készítette a Duna Káposztásmegyer melletti szakaszának vízrajzi térképét, amelyen a meder mélységét, a folyó partját, a kocsmákat, hajóalmokot és az utakat jelölte és jelmagyarázattal látta el.⁽¹⁸⁾

Buda és Pest Szabad Királyi városainak tájleírása c. színes térkép egyik szelvényén is megtaláljuk Káposztásmegyer MH. települést Palota és a Palotai erdőtől északabbra jelezve.⁽¹⁹⁾ 1851-ben jelent meg Fényes Elek kétkötetes Geographiai Szótára, amelyben úgy Új Pest mint Káposztásmegyer címszó szerepel. (Fényes Elek újpesti kötődése közismert, éppen ezért furcsa, hogy Káposztásmegyer leírását elhagyta). Idézet a Szótárból: „Új-Pest, újonnan telepített magyar helység, Pest-Pilis v.megyében, Pest határának tőszomszédságában, északra 1 órányira, a Duna bal partján. Van itt 24 úrbéri telek, sok mester-

ember, 490 r.kath., 183 izraelita lakos. A pestiek itt több földet vásárolván, szép szőlős és gyümölcsös kertek s nyári mulatóházak láthatók. Bírja gr. Károlyi István.”⁽²⁰⁾ Fényes Elek korhű leírása jól szemlélteti Újpest helyét és szerepét a XIX. századi Magyarországon. Ugyanakkor az úrbéri telkek számszerű említése valószínűleg téves, hisz a már 1840-ben készített „Új-megyeri gyarmat összeírása” c. okirat 40 feletti telekszámot említ.⁽²¹⁾ Mivel Újpest Pest-Pilis-Solt vármegyéhez tartozott, így a Pest megyei Levéltárban őriznek egy, 1864-67-es évekből származó térrajzot, amely tartalmazza azt az 57,5x100 cm, vászonra kasírozott térképet is amit Győri Lajos Pest megyei tiszti főmérnök készített.⁽²²⁾ A térkép melléklete egy, a birtokosokról készített névsor is. A település határáról az Országos Széchényi Könyvtár birtoktérképei között található a település eredeti birtoktérképe.⁽²³⁾ E térkép mellett több eredeti okmány található, ami segít az eligazodásban. Ezek a következők:

— Újpest térkép.⁽²⁴⁾ A térképen a színek, p) kék (Duna), a) zöld, m) barna

— Zusammenstellung.⁽²⁵⁾ 1853. április 2. Fridrik Wagner

— Jegyzőkönyv, 1878. május 16.⁽²⁶⁾

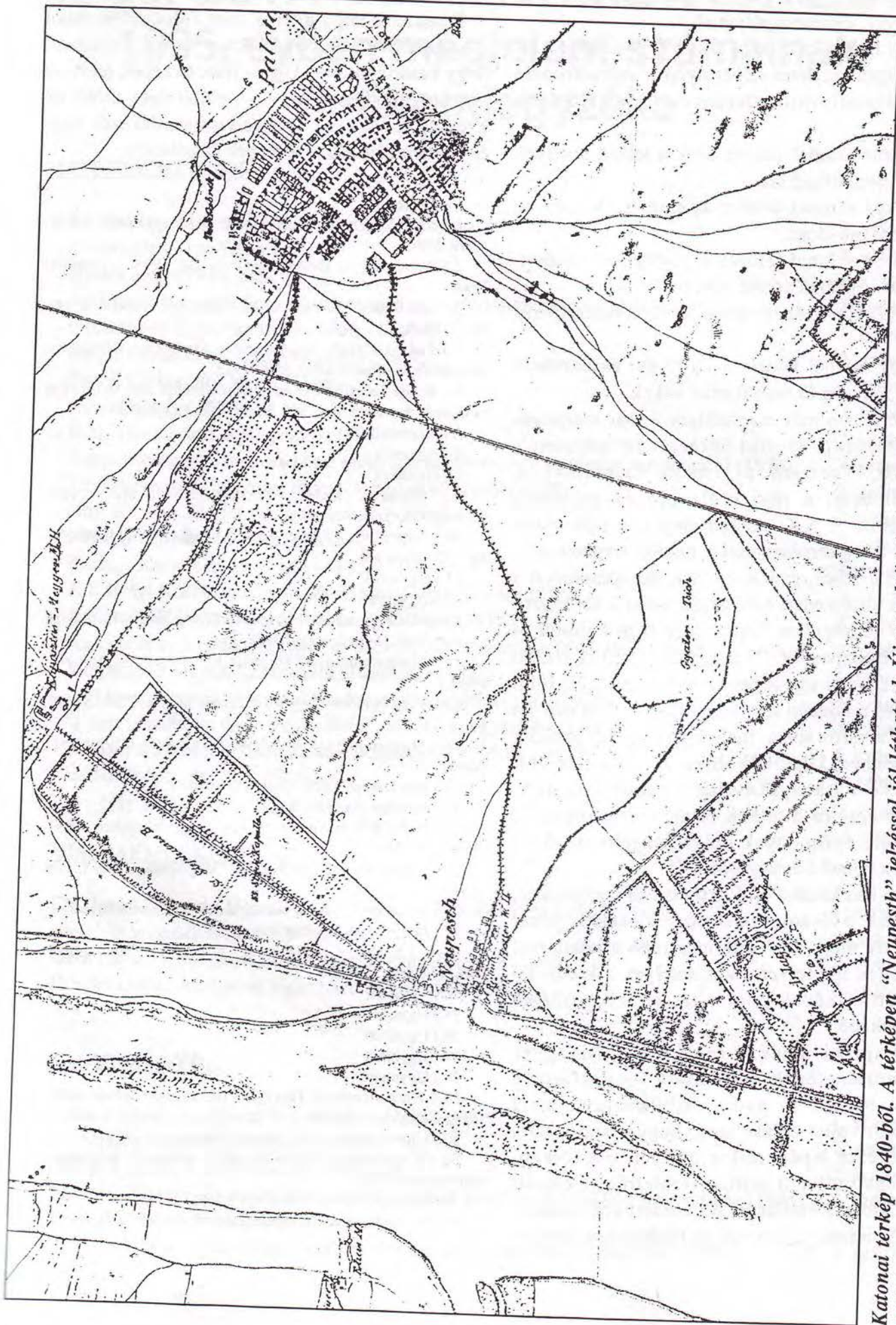
— Új Pest község helyszínelési előjegyzéke. Bpesti Kataszteri Ig. 1878

— Összeállítás a változások helyszínelési előjegyzés alapján⁽²⁷⁾, 1878

— Kézirat.⁽²⁸⁾ Kimutatás szántó, kert, rét, legelő, erdő, szőlő, nádas területről

Véleményem szerint ez a térkép és mellékletei bizonyítják, hogy a község ebben az időben mezőgazdasági jellegű és szomszédaitól még jelentős távolságra volt.

1869-ben kezdődött el az Osztrák-Magyar Monarchia immár III. katonai felvételezése. A XIX. század utolsó harmadában készült szelvényeken ott találjuk Újpest (Neupest) és Káposztásmegyer pusztá ábrázolását.⁽²⁹⁾ A térkép az információk sokaságával örvendeztet meg bennünket. Újpestet alaprajz szerint ábrázolva láthatjuk, jól nyomon követhető a vasút, északon az erdő alakja (benne egy őrházzal), az utak vonala, és a különböző mesterséges és természetes tereptárgyak halmaza. A III. katonai felvételezéssel párhuzamosan több Budapest térkép is készült, amelyeken mint északi

Katonai térkép 1840-ből. A térképen "Neupesth" jelzéssel jól láthatóak Újpest első házai, valamint Káposztásmegyér, alatta Istvánhegy és az 1833-ban épült Szt. István kápolna.

határtelepülés, jelöve van Újpest község, később már mint város, és Káposztásmegyer pusztja (vízművel, lóversenypályával).

1882-ben készült az a színes Újpest térkép, ⁽³⁰⁾ amely igen részletes képet nyújt a századforduló előtti újpesti birtokviszonyokról, az alábbiak szerint:

- barna színnel jelölve azok a telkek amelyek az uradalom tulajdona,
- sárga színnel jelölve az eladott, de még az uradalom tulajdona,
- piros színnel jelölve a véglegesen eladott, kifizetett, elajándékozott telkek,
- fehér (üres) ábrázolással az örök haszonbéres telkek,
- kék színnel jelölve a 10-15 évi törlesztéssel eladott, de még ki nem fizetett telkek.

A térképen már megtaláljuk a mai templomteret, alaprajz szerint ábrázolt templommal, kápolna, Ó-temető, új temető, vasútállomás, hajóállomás, a régi téglavető és csőszház jelzéseket. A XX. század elején, a már város Újpest a legtermészetesebb módon terjeszkedik. Új ipari üzemek, gyárak épültek, bekapcsolódott a főváros közlekedési hálózatába, ezért a fővárosról készült térképeken Újpest már nem különül el élesen Budapesttől. ⁽³¹⁾ Bár, mint 1950-ig önálló közigazgatási egységet élvező Újpestről, több térkép és rendezési terv készült, és ezeken már jól látható a város sorsa, mely egyre jobban kötődik Budapesthez. Újpestről ebben az időben készült térképeket a Károlyi Levéltár anyagaiban találjuk, ahol többnyire a telkek tulajdonviszonyairól, különféle építmények helyszíni jelöléséről is kaphat a kutató felvilágosítást. ⁽³²⁾

1956-ban készült erről a területről légifénykép, amely már a főváros részeként diszlokáló Újpestet örökítette meg. ⁽³³⁾ Azóta még több alkalommal készítettek légifelvételeket amelyek a korábban készített térképek pontosítását, helyesbítését segítették elő.

A hajdani Újpest és Káposztásmegyer térképtörténetének megírására — a teljesség igénye nélkül — azért vállalkoztam, mert szerettem volna érzékelteni, hogy a kartográfia fejlődésével lépést tartva, milyen sok térképi ábrázolás született erről a területről az elmúlt közel 200 esztendőben. Az eredeti ábrázolások ma, a Széchenyi Könyvtár, a Hadtörténeti Intézet

Térképtára, a Budapesti Történeti Múzeum féltett kincsei.

Remélem, hogy a téma iránt érdeklődők ebből a dolgozatból is információkhoz jutnak. Javaslom, hogy vásárolják meg Újpest friss térképét, mert — a gyors fejlődésben bízva — előbb-vagy utóbb ez a térkép is csak egy kedves visszaemlékezés lesz, és egyben biztatás új térképek készítésére

Jegyzetek:

- 1.) Sallai János: A magyar határőrizet története. Főisk. jegyz. 1994.
- 2.) Korai magyar történeti lexikon. Bp. 1994. Akadémiai Kiadó
- 3.) Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I. köt. Bp. 1988. A. K.
- 4.) Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. kötet. 1890-1913.
- 5.) Bende László: A Duna történeti múltja régi térképeken és útleírások szerint. Bp. 1985. Hidrológiai Tájékoztató
- 6.) Ugyanott
- 7.) Ugyanott
- 8.) Ugyanott
- 9.) Stegena Lajos: Térképtörténet. Bp. 1985. Tankönyvkiadó
- 10.) Gábor Imre-Horváth Árpád: A haditérképek históriája. Bp. 1979. Zrínyi K
- 11.) Ugyanott
- 12.) Ugyanott
- 13.) Müller Ignác: A Magyar Királyság legújabb földrajzi térképe 1769. Hadtudományi Térképtár
- 14.) Hadtudományi Térképtár I. katonai felvételezési anyaga
- 15.) Vályi András: Magyar Országának leírása. 1799. Buda I. köt.
- 16.) Hadtudományi Térképtár II. katonai felvételezési anyaga
- 17.) Pest térképe 1820. Kiscelli Múzeum L 143
- 18.) Országos Levéltár S.12. Div. XIX. Nr. 51. 1837.
- 19.) Holló Szilvia Andrea. Budapest régi térképeken 1686-1896. Bp. 1994.
- 20.) Fényes Elek: Magyarország Geographiai Szótára, Pest 1851.
- 21.) Új Megyer gyarmat összeírása 1842. Kiscelli Múzeum
- 22.) Pest megyei Levéltár. Pm. u. 34-35.
- 23.) Országos Széchenyi Könyvtár Térképtára. Birtoktérképek ÚJPEST
- 24.) Ugyanott
- 25.) Ugyanott
- 26.) Ugyanott
- 27.) Ugyanott
- 28.) Ugyanott
- 29.) Hadtudományi Térképtár III. katonai felvételezési anyaga. 4962/3, 4, 5062/1, 2.
- 30.) Újpest térképe 1882. Kiscelli Múzeum.
- 31.) Kogutowitz Manó: Budapest székesfőváros egész területének térképe
- 32.) Országos Levéltár: Károlyi levéltár anyaga
- 33.) Hadtudományi Térképtár: Légi fényképek Budapestről

Az ÚJPESTI HELYTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ

1995. évben megjelent számainak

tartalomjegyzéke

DOKUMENTUMOK:

- Szabad Újpest 1. sz. (1945. január 27.)	1. szám
- Hirdetmény (1945. február 28.)	1. szám
- Hirdetmény (1945. március 7.)	1. szám
- Az Újpest környéki harcokban meghalt orosz katonák névsora (1944-45)	1. szám
- Összeíró-ív Újpest katolikus lakóiról (1840)	2. szám
- Meghívó katolikus iskola ügyében (1869)	2. szám
- Panek Lőrinc bíró levele (1868)	2. szám
- Jegyzőkönyv (1869)	2. szám
- Illek Vince levele a püspökhöz (1871)	2. szám
- Rappensberger József uradalmi építész szakvéleménye az újpesti templomról (1875)	2. szám
- Trefort Ágoston levele az újpesti templomépítésről (1879)	2. szám
- Gróf Károlyi Sándor adománylevele (1889)	2. szám
- Károlyi Kórház építési engedélye (1893)	3. szám
- Károlyi Kórház költségvetése (1893)	3. szám
- A Károlyi Kórház megnyitását elfogadó nyilatkozat (1895)	3. szám
- A Károlyi Kórház emlékalbumának előszava (1914)	3. szám
- Az Újpesten lakó és gyógyító orvosok és bábák névsora 1846-1938 között	3. szám
- Meghívó az Újpesti ipartestület alakítására (1885)	4. szám
- Az Újpesti Ipartestület elnökeinek arcképcsarnoka (1885-1935)	4. szám
- Újpest társadalmi élete (egyesületek, körök, és egyletek) 1914-ben	4. szám
- A Könyves Kálmán Gimnázium személyzete 1905 és 1946 között	5. szám
- Érettségi bizonyítvány 1919-ből	5. szám

VISSZAEMLEKEZÉSEK:

Dr. Ugró Gyula: Az Újpesti Közművelődési Kör története (1927)	1. szám
Illek Vince emlékezete 1995	2. szám
Gere Lajos: Az Újpesti Ipartestület 50 éves története (1935)	4. szám
Hendel Ödön: Az újpesti főgimnázium krónikája (1915)	5. szám

TANULMÁNYOK:

Kovács Ákos: Az újpesti Városháza története (1995)	1. szám
Dr. Miklós Antal: Újpest jövője (1914)	1. szám
Hoffer Mihály: Városfejlesztés 1914-ben	2. szám
Szentpáli Gábor: Újpest-belsővárosi református templom és gyülekezet története (1995)	2. szám
Bánóné dr. Fleischmann Marianna: Újpest egészségügyi intézményeinek rövid története 1840-1950 (1983)	3. szám

Hirrmann László: Gróf Károlyi Sándor életrajza (1995)	3. szám
Hirrmann László: Éber Nándor életrajza (1995)	4. szám
Dr. Pohl Sándor: Újpest megyei város szociális intézményei (1939)	6. szám
Iványiné Konrád Gizella és Iványi János: Újpest város építészete a századfordulón (1995)	6. szám

FOTÓK:

Újpest-belsővárosi református templom (1928)	2. szám
Illek Vincze képe (1903)	2. szám
Mády Lajos képe (1915)	2. szám
A Károlyi Kórház főépülete (1912)	3. szám
Gróf Károlyi Sándor képe (1905)	3. szám
A Károlyi Kórház Clarissa-pavilon képe (1912)	3. szám
A Károlyi Kórház röntgenszobája (1912)	3. szám
A Károlyi Kórház műtője (1912)	3. szám
A Károlyi Kórház konyhája (1912)	3. szám
Ápolónővérek csoportja a Károlyi Kórházban (1914)	3. szám
A Károlyi Kórház vizsgáló szobája (1914)	3. szám
A Károlyi Kórház kápolnája (1913)	3. szám
Dr. Sándor István főorvos képe (1958)	3. szám
Újpesti mentőkocsi képe (1931)	3. szám
Éber Nándor képe (?)	4. szám
Újpest első gimnáziumának épülete (1910)	5. szám
A Könyves Kálmán Gimnázium romba döntött épülete (1956)	5. szám
(Ez a fotó megismételve a 6. számban)	

EGYÉB KÖZLEMÉNYEK:

Újpesti lapok mikrofilmen. Katalógus	1. szám
Újpesti lapok mikrofilmen. Katalógus	4. szám
Újpesti Városvédő Egyesület	
- alapszabálya,	
- alapító tagjai,	
- vezetősége,	
- kitüntetettjei	6. szám

A FOTÓKAT KÉSZÍTETTÉK:

Hirrmann László
Kiss István
Stauróczy László

Az Újpesti Városvédő Egyesület hírei

Ebben a számban először, és ezt követően mindig ezen az oldalon adunk hírt az Újpesti Városvédő Egyesület életéről. Tagjaink és Olvasóink tájékoztatására az alábbiakban közöljük egyesületünk 1996. évi programját.

JANUÁR

ÚJPEST ÚJ ARCA.

Látogatás a káposztásmegyeri Szentlélek plébániaközpontban.
Házigazda: Sillye Jenő tagtársunk.
Szakértő: Becker Gábor építészmérnök, a templom tervezője.
Időpont: 1996. január 27-én (szombaton) 15.00 órákor.
Találkozás a templom előtt.
(Nehezebben mozgó társaink részére előzetes jelentkezés esetén a Városházától és vissza járművet biztosítunk. Telefon: 160-5369)

FEBRUÁR

ÚJPEST A KIVÁGOTT FÁK VÁROSA?

Ankét a Polgárcentrumban.
Házigazda és szakértő: Báldy László tagtársunk.
Időpont: 1996. február 10-én (szombaton) 15.00 órákor.

ÚJPEST „NEMSZERETEM LÉTESÍTMÉNYE” A SZENNYVÍZTISZTÍTÓ

Helyszíni tájékoztató.
Házigazda: Pákozdi Kálmán tagtársunk.
Szakértő: a Szennyvíztisztító létesítmény-vezetője.
Időpont: 1996. február 24-én (szombaton) 14.00 órákor.
Találkozás: 13.45-kor a CENTRUM ÁRUHÁZNÁL.

MÁRCIUS

KELLENEK-E SZOBROK ÚJPESTRE?

Ankét a Polgárcentrumban.
Házigazda: Banga Ferenc tagtársunk.
Meghívást kapnak: dr. Zsigmond Attila tagtársunk és
Hock Zoltán alpolgármester.
Időpont: 1996. március 23-án (szombaton) 15.00 órákor.

ÚJPESTNEK (IS) BÜSZKESÉGE A FÓTI KÁROLYI TEMLOM.

Ismerkedés a templommal, műkincseivel és altemplomával.
Házigazda: Iványi János tagtársunk.
Vendégünk: Záczkaliczky Tamás orgonaművész.
Időpont: 1996. március 30-án (szombaton) 15.00 órákor.
Utazás: autóbusszal a Városházától és vissza. A program tagjainknak ingyenes, a vendégeknek 150 Ft.
Szervezési okok miatt jelentkezni március 15-éig lehet a 160-5369-es telefonon!!!

ÁPRILIS

ÚJPEST VÉDETT ÉPÜLETEI

Ankét a Polgárcentrumban.
Házigazda: Iványiné Konrád Gizella tagtársunk.
Meghívást kapnak: dr. Czétényi Piroska építészmérnök és
Berényi András Újpest főépítésze.
Időpont: 1996. április 20-án (szombaton) 15.00 órákor.

MÁJUS

ÚJPEST HÍRES ÉPÜLETEI

Látogatás a Vízművek 103 éves épületében.
Házigazda: Pákozdi Kálmán tagtársunk.
Szakértő: a Vízművek kijelölt vezetője.
Időpont: 1996. május 18-án (szombaton) 14.00 órákor.
Találkozás: a Vízművek főbejáratánál (Váci út) 13.50 órákor.

SZEPTEMBER

A SZÁZADFORDULÓ ÉPÜLETEI ÚJPESTEN.

Előadás és vetítés a Polgárcentrumban.
Házigazda: Iványi János tagtársunk.
Időpont: 1996. szeptember 14-én (szombaton) 15.00 órákor.

LÁTOGATÁS A PARLAMENTBEN.

Épületbemutató építész-szemmel.
Az időpontról tagtársaink levélben kapnak értesítést.

OKTÓBER

AZ ÚJPESTI VÁROSVÉDŐK BARÁTI TALÁLKOZÓJA.

Fonyód, TUNGSRAM Üdülő.
Házigazda: Kadlecovits Géza tagtársunk.
Meghívást kap: dr. Derce Tamás polgármester.
Tervezett időpont: 1996. október 25-27. (péntek estétől vasárnap délig).
A részletes tudnivalókról tagtársaink írásban kapnak értesítést.

NOVEMBER

LÁTOGATÁS AZ OPERAHÁZBAN.

Házigazda: Mészáros Ferenc tagtársunk.
Szakértő-vezető: felkérés alapján.
Időpont 1996. november 23-án (szombaton) 15.00 órákor.
Találkozás: az épület előtt 14.45 órákor.

DECEMBER

ÉVZÁRÓ BARÁTI ÖSSZEJÖVETEL, ZENÉVEL, VERSSEL...

...a Polgárcentrum színháztermében.
Házigazda: Nyári István tagtársunk.
Időpont: 1996. december 7-én (szombaton) 16.00 órákor.

Helytörténeti hírek...

☞ Az Újpesti Pedagógiai Szolgáltató Központ megbízásából, EFFNÉ NAGY ZSUZSANNA szaktanácsadó összeállításában „Módszertani ajánlás” készült az Újpest története c. olvasókönyv iskolai használatához. A kitűnő anyag jelentős segítség az újpesti helytörténetet oktató tanítók és tanárok számára.

☞ November 21-én Pedagógiai Napot rendeztek a Szűcs Sándor Általános Iskolában, „Környezeti nevelés az iskolákban” címmel. A nagysikerű programon az újpesti tanárokon kívül fővárosi és helyi képviselők is megjelentek.

☞ November 22-én a Pozsonyi úti iskolában OPAUSZKI VIKTÓRIA tanárnő bemutató tanórát tartott Újpest helytörténetének oktatása témakörben. Az órán több újpesti tanár vett részt, akik az oktatást követően értékelték a tapasztaltakat. Az óra kitűnően sikerült, az ötödikes gyerekek nagyon aktívak voltak és alapos tudásról tettek tanúbizonyságot.

☞ Az ÚJPESTI HELYTÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY az 1995/96-os tanévben is pályázatot hirdet azon általános iskolai tanárok és tanítók részére, akik ebben a tanévben Újpest helytörténetét oktatják. Az 50.000 Ft-os alapítványi díjat kitűző pályázatra már január 2-ától lehet jelentkezni. A részletes pályázati kiírást az iskolák igazgatói még december hó elején kézhez kapták.

☞ Az Árpád úti általános iskola „Itt élned, halnod kell” címmel műveltségi vetélkedőt hirdetett meg az újpesti iskolák 7-8. osztályos tanulóinak. A vetélkedőre 1996. április 16-án kerül sor. Ezzel a rendezvénnyel kívánnak emlékezni a honfoglalás 1100. évfordulójára. Az ÚJPESTI HELYTÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY különdíjat ajánlott fel egy eredményesen szereplő csapatnak és az azt felkészítő tanárnak.

☞ A Nemzeti Panteon Alapítvány pályázatot hirdetett temetők történetének ill. neves személyiségek síremlékei megírására. SZENDI LAJOSNÉ, a Szűcs Sándor Általános Iskola tanára, az újpesti Megyeri úti temetőről készített dolgozatával díjat nyert. Gratulálunk!

☞ Decemberben napvilágot látott az ÚJPESTI PEDAGÓGIAI SZEMLE 2. száma. A SZEMLE egyik cikkét OPAUSZKI VIKTÓRIA tanár írta „A helytörténet tanításának gyakorlati tapasztalatai” címmel.

☞ Örömmel adjuk hírül, hogy Dr. SIPOS LAJOS urat, alapítványunk elnökét az Újpesti Városvédő Egyesület alakuló közgyűlésén „Arany horgony” emlékéremmel tüntették ki. Gratulálunk!

☞ KRISZT LAJOS EMLÉKÉRE ALAPÍTVÁNY. Dr. KAPOLYI LÁSZLÓ akadémikus, az Újpesti Városvédő Egyesület elnöke, édesapja, néhai KRISZT LAJOS (1889-1953) újpesti főszámvevő emlékére alapítványt hozott létre. Az alapítványi díjat évente, a névadó születésnapján, január 30-án ítélik oda annak az önkormányzati alkalmazottnak, aki az előző évi munkájával jelentős mértékben segítette Újpest közigazgatásának szakszerű és igazságos munkáját, kivítva az újpesti polgárok elismerését. Az alapítványt öttagú kuratórium irányítja. A „KRISZT LAJOS EMLÉKÉRE” alapítványi díj első odaítélésére 1996. január 30-án kerül sor. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány ezúton köszöni az alapító dr. KAPOLYI LÁSZLÓ úrnak, hogy ezzel — tudomásunk szerint Budapesten egyedülálló — alapítvánnyal segíti elismerni azok munkáját, akik Újpest közigazgatásában, újpestiekért dolgoznak úgy, mint ahogyan KRISZT LAJOS 1909-től 1949-ig példamutatóan dolgozott.

Az alapítvány támogatói:

ASCHNER LIPÓT ALAPÍTVÁNY,
CHINOIN RT., ÉPORG KFT., FILE SELSZ KFT.
FÜRST SÁNDOR, HANZLIK PÁL,
HOLLÓSI GYÖRGY, PYLON 2000 KFT.
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA,
IVÁNYI JÁNOS, DR. KAPOLYI LÁSZLÓ,
KOZMA SÁNDORNÉ, ÚJPESTI KÖZÖSSÉGI TV,
ÚJPEST ÖNKORMÁNYZATA, RICOPY KFT.,
SZOC.DEM. PÁRT ÚJPEST

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány

Elnök: Dr. Sipos Lajos

Szerkesztő: Kadlecovits Géza

Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1. Tel.: 160-5369

Tipográfia: Wagner Attila

Készült: TUNGSRAM PRINT Kft. nyomdaüzemében

Felelős: a nyomda vezetője